

سالنامه فیلترینان

وضعیت حقوق دیجیتال در ایران

۱۳۹۹



کاوه آذرهوش،
ملودی کاظمی،
جیمز مارچنت



فهرست مطالب

۰۳	پیش‌گفتار
۰۵	۱. راهبری اینترنت
۰۵	۱.۱ مصوبه‌های شورای عالی فضای مجازی
۰۹	۱.۲ تحولات قانون‌گذاری
۱۱	۱.۳ مناقشات داخلی
۱۴	۲. کنترل گردش آزاد اطلاعات
۱۴	۲.۱ فیلترینگ محتوا
۱۶	۲.۲ قطعی‌ها و اختلالات اینترنت
۱۶	۲.۳ فیلترینگ غیرهمسان
۱۷	۲.۴ دستگیری‌ها، بازداشت‌ها و اعدام‌ها
۱۹	۳. شنود و رصد حکومتی
۱۹	۳.۱ همه‌گیری کووید-۱۹ و شدت عمل ایران در مقابل «انتشار اخبار ساختگی»
۲۰	۳.۲ نقش مستمر پلیس فتا در کنترل فرهنگی
۲۲	۴. دربرگیری دیجیتال
۲۲	۴.۱ شکاف دیجیتالی و گروه‌های به حاشیه رانده شده
۲۴	۵. زیرساخت‌ها و کنترل اطلاعات
۲۴	۵.۱ شرکت‌های خصوصی و شبکه ملی اطلاعات
۲۶	۶. امنیت داده‌ها
۲۶	۶.۱ نشت‌های اطلاعاتی
۲۸	جمع‌بندی

سالنامه فیلتربان ۱۳۹۹

وضعیت حقوق دیجیتال در ایران - فروردین ۱۳۹۹ تا فروردین ۱۴۰۰

پیش‌گفتار

به دومین سالنامه فیلتربان خوش آمدید. این شماره به رویدادهای سال ۱۳۹۹ می‌پردازد. سال ۹۹ در ایران نیز مانند سایر نقاط جهان تحت تاثیر همه‌گیری کووید-۱۹ قرار داشت، ویروسی که تا قبل از شروع سال نو و تعطیلات نوروز جان ۱۴۳۳ نفر را گرفته بود. تا پایان سال ۹۹ تعداد رسمی تلفات همه‌گیری به ۶۱,۷۴۲ نفر رسیده بود (اگرچه طبق گفته یکی از اعضای شورای عالی پزشکی ایران، تعداد واقعی کشته‌ها می‌تواند به طور قابل توجهی بیشتر از این رقم رسمی باشد)^۱ و کشور به دلیل توقف دوران قرنطینه و ابهام و تردید در برقراری یا لغو شهربندان، آسیب فراوانی دید و نتوانست از شیوع بیشتر بیماری جلوگیری کند.

کووید-۱۹ در عین حال که باعث بسته شدن فضاهای عمومی در ایران شد، به یک دوره سرکوب شدید در فضاهای عمومی آنلاین نیز منجر شد. در این دوره، مقامات حکومتی محدودیت‌های اعمال شده بر آزادی بیان را به نام مبارزه با «اخبار نادرست» و «اخبار جعلی» به شکلی اساسی گسترش دادند. اما در واقع، این خبرنگاران و شهروندان بودند که به دلیل ابراز نگرانی‌های موجه در مورد برخورد دولت با ویروس کووید-۱۹، مورد هدف قرار گرفتند، در حالی که شخصیت‌هایی مانند رهبر ایران علی خامنه‌ای، دائماً از تئوری توطئه تولید و گسترش ویروس کرونا و به

^۱ Dan De Luce and Leila Gharagozlou, *NBC News*, 28/10/2020, "Iran's Covid death toll may be four times the government's official tally, says top doctor", available at: <https://nbcnews.to/3eGedQi>

فنی و سیاست‌گذاری شبکه ملی اطلاعات - زمینه را برای دولت‌های آینده فراهم خواهد کرد تا کنترل بیشتری بر حقوق و آزادی‌های کاربران اینترنت داشته باشند و بیش از پیش به حساسترین داده‌های شخصی آنها دسترسی پیدا کنند.

پس از یک سال پر چالش، مردم ایران مستحق چشم‌انداز روشن‌تری برای فضای آنلاین عمومی خود هستند، فضایی که امکان تبادل آزاد عقاید، بسیج اجتماعی و سیاسی، و ابراز هویت را بدون ترس از نظارت یا مجازات فراهم کند. متأسفانه به نظر می‌رسد که هیچ یک از نامزدهای انتخابات ریاست جمهوری آینده در خرداد ماه، توانایی ارائه چنین چشم‌اندازی را ندارند. فارغ از نتیجه انتخابات، فیلتربان به نظارت و ارزیابی تحولات سیاست‌گذاری‌های اینترنتی در ایران و تأثیرات آن بر حقوق کاربران ایرانی در سال‌های آینده ادامه خواهد داد.

اگر در مورد هر یک از موضوعات ارائه شده در این گزارش سوالی دارید، لطفاً از طریق آدرس ایمیل ask@filter.watch با ما تماس بگیرید.

با سپاس،

تیم فیلتربان

طور مشخص هدف قرار دادن ایران از سوی آمریکا صحبت می‌کرد.^۲

در عین حال، زیرساخت‌های دیجیتال در ایران نیز در این دوره به شکلی اساسی محک زده شد و کمبودهای آن آشکار شد. اجبار برای روی آوردن به آموزش و کار از راه دور در سراسر کشور، شکاف‌ها و نابرابری‌هایی را برجسته کرد که هنوز هم در استان‌های مرزی و حاشیه‌نشین (که عموماً از اقلیت‌های قومی هستند) و مناطق روستایی به شدت ادامه دارد. تأثیرات این نابرابری‌ها به ویژه از سوی کودکان آسیب‌پذیر در این جوامع که دسترسی به منابع لازم برای یادگیری را از دست داده بودند، احساس می‌شد.

سال ۹۹ آخرین سال کامل از دوره ریاست جمهوری حسن روحانی نیز بود. علی‌رغم منزوی بودن دولت وی و اینکه از شهریور ۱۳۹۸ با مجلسی زیر سلطه اصولگرایان روبه‌رو بوده، قطعنامه‌ها و سیاست‌گذاری‌های جدیدی به تصویب شورای عالی فضای مجازی رسید. این سیاست‌گذاری‌های جدید، پاییند بودن ایران به اهداف خود در راستای اینترنت شدیداً بومی‌سازی شده و کاملاً کنترل شده را نشان می‌دهد، اینترنتی که سازوکارهای پیچیده کنترل اطلاعات، از جمله سیستم فیلترینگ غیرهمسان، کاربران اینترنت را به شکل سلسله‌مراتبی به گروه‌های مختلف تقسیم می‌کند.

ما در این گزارش به جزئیات این موضوع می‌پردازیم که مقامات ایرانی چطور از همه‌گیری کووید-۱۹ برای اعمال کنترل بر فضای آنلاین در ایران سوءاستفاده کرده‌اند، و همزمان گام‌های بلندی در جهت تحقق پروژه طولانی مدت شبکه ملی اطلاعات برداشته‌اند. اگرچه دوره روحانی تقریباً به پایان رسیده است، اما دستاورد اصلی دولت وی در زمینه فناوری و اطلاعات - یعنی اتمام بخش قابل توجهی از زیرساخت‌های

۱. راهبری اینترنت

به تغییر اساسی در توازن قدرت در شورای عالی فضای مجازی نشد. مصوباتی که متعاقباً به دست این نهاد تصویب شد، با سیاست‌های بومی‌سازی اینترنت که در دوره ریاست‌جمهوری روحانی اعمال شده‌اند، مطابقت داشت.

در طول این یک سال، مقامات ایرانی نتوانستند هیچ قانون و سیاست‌گذاری قابل توجهی را برای بهبود وضعیت حقوق بنیادین بشر در فضاهای آنلاین تدوین و اجرا کنند. برعکس، این سیاست‌گذاران چندین لایحه و قطعنامه برای محدود کردن بیشتر حقوق ایرانیان در فضای آنلاین که معمولاً تحت عنوان حمایت از حقوق کاربران معرفی می‌شوند، تهیه کرده‌اند. ما در این فصل، قطعنامه‌ها و تحولات قانونگذاری را به ترتیب ارزیابی خواهیم کرد.

۱.۱

مصوبه‌های شورای عالی فضای مجازی

مصوبه‌های شورای عالی فضای مجازی که در ماه‌های اخیر به تصویب رسیدند معنی‌دارترین تحولات سیاست‌گذاری سال را ارائه می‌دهند. همه این مصوبه‌ها در جهت رسیدن به هدف بلند مدت حکومت هستند: محلی کردن، سانسور و نظارت بر اینترنت در قالب شبکه ملی اطلاعات.

طرح کلان و معماری شبکه ملی اطلاعات

در مهرماه سال ۹۹، شورای عالی فضای مجازی، متن «طرح کلان و معماری شبکه ملی اطلاعات» خود را منتشر کرد.^۴ این طرح که در شهریور ماه تصویب شده بود، شامل پنج ماده است و بر موضوع‌های زیر تمرکز دارد:

- +** ماده ۱: خط مشی‌های حاکم بر شبکه ملی اطلاعات؛ برخی از خط مشی‌های حاکم بر شبکه ملی اطلاعات شامل این موارد است: خوداتکایی، فرصت‌سازی، بازدارندگی و تاب‌آوری در مقابل انواع تهدیدات، راهبری

الگوی راهبری اینترنت ایران در طول سال ۹۹ اساساً ثابت ماند، فقط تغییراتی جزئی در ترکیب‌بندی نهادهای اصلی سیاست‌گذاری اینترنت به وجود آمد، و هیچ تغییر مهمی در نحوه اداره اینترنت ایجاد نشد. شورای عالی فضای مجازی همچنان بالاترین سطح سیاست‌گذاری اینترنت در ایران است و اهداف کلان و بلندمدت را برای اینترنت ایران تعیین می‌کند. کارگروه تعیین مصادیق محتوای مجرمانه، شورایی است که زیر نظر دادستان کل کشور تصمیم می‌گیرد که کدام سایت‌ها و اپلیکیشن‌ها باید در کشور فیلتر شوند. پس از انتخابات مجلس در شهریور ۹۸، اعضای شورای عالی فضای مجازی و کارگروه تعیین مصادیق محتوای مجرمانه با اعضای جدیدی جایگزین شدند، اما این تنها تغییر ایجاد شده در این نهادها، در طول این دوره بود.

پس از چند ماه تاخیر سرانجام در ۲۷ آبان ۱۳۹۹، در کارگروه تعیین مصادیق محتوای مجرمانه اعلام شد که دو تن از نمایندگان اصولگرا، سید جواد حسینی‌کیا (از کمیسیون صنایع و معادن)، و مهدی باقری (از کمیسیون حقوقی و قضایی) به عضویت در این نهاد ۱۲ نفره منصوب می‌شوند.^۳ گرچه اصولگرایان رویکرد افراطی‌تری در زمینه فیلتر کردن وب‌سایت‌ها و اپلیکیشن‌ها اتخاذ کرده‌اند، اما کاهش نفوذ کارگروه تعیین مصادیق در سال‌های اخیر به این معنی است که این انتصابات احتمالاً موجب تغییرات فوری در سیاست‌گذاری‌های فیلترینگ نخواهد شد.

همزمان در شورای عالی فضای مجازی نیز، مرتضی آقائهرانی (رئیس جدید کمیسیون فرهنگی مجلس) و محمدباقر قالیباف (رئیس جدید مجلس) سمت‌های خود را در این شورا به عهده گرفتند. هر دوی این افراد در انتخابات شهریور ۹۸ از نامزدهای مورد حمایت اصولگرایان بودند، با این وجود انتصاب آنها منجر

^۳ Arash Parsapour, *Digiato*, 17/11/2020, "What is the record of the new representatives in the filtering working group?" [Persian], available at: <https://bit.ly/3tMzOWF>

^۴ Melody Kazemi, *Filterwatch*, 16/11/2020, "Policy Monitor – October 2020", available at: <https://filterwatch/en/2020/11/16/policy-monitor-october-2020/>

همراه مجموعه‌ای از نمودارهای تصویری ارائه می‌کند.

+ ماده ۴: اجزای شبکه ملی اطلاعات؛ اجزای شبکه ملی اطلاعات به دو بخش زیرساخت و خدمات تقسیم شده است. مرکز ملی فضای مجازی موظف است با همکاری وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات، مدل مفهومی، نمایه معماری فنی و اجزای شبکه ملی اطلاعات را در طول دو سال و در چارچوب اهداف این سند بازنگری کند.

+ ماده ۵: اقدامات کلان و نگاهت نهادی؛ این ماده، فهرستی از نهادهای متفاوت حکومتی را با جزئیات ارائه می‌کند که مسئولیت اجرای اهداف عملیاتی شبکه ملی اطلاعات را بر عهده دارند.

روی هم رفته، محتوای این طرح نشان می‌دهد که چشم‌انداز و اهداف دولت برای شبکه ملی اطلاعات ثابت و منسجم است. این سند، طرحی جامع برای بومی‌سازی بنیادی زیرساخت‌ها و خدمات دیجیتال در ایران ترسیم می‌کند. همچنین نشان می‌دهد که چندین وزارتخانه دولتی و نهادهای دیگر به طور هماهنگ برای اجرای این طرح همکاری می‌کنند.

مصوبه الزامات پیشگیری و مقابله با نشر اطلاعات نادرست و اخبار جعلی، اخبار و محتوای خبری خلاف واقع در فضای مجازی

در بهمن ۱۳۹۹، شورای عالی فضای مجازی متن مصوبه نگران‌کننده‌ای را با عنوان «مصوبه الزامات پیشگیری و مقابله با نشر اطلاعات، اخبار و محتوای خبری خلاف واقع در فضای مجازی» منتشر کرد.^۵ این مصوبه نشان‌دهنده اولین تلاش ایران در ایجاد یک چارچوب قانونی برای مقابله با اطلاعات نادرست و اخبار جعلی در فضای آنلاین است.

این مصوبه از قوه قضائیه می‌خواهد تا ظرف ۳ ماه لایحه‌ای برای مبارزه با «اخبار خلاف واقع» ارائه دهد. این لایحه که با همکاری مرکز ملی فضای مجازی،

یکپارچه و منعطف، مشارکت فعال ذی‌ربطان، توسعه سبز و سلامت محور.

+ ماده ۲: اهداف راهبردی و عملیاتی در افق ۱۴۰۴
این ماده اهدافی را که در بهمن ۱۳۹۸ تعیین شده بودند، مشخص می‌کند. این اهداف بر گسترش و ترویج بیشتر استفاده از خدمات داخلی برای پیشبرد بومی‌سازی اینترنت ایران تمرکز دارند. این موارد در دو دسته‌ی اهداف راهبردی و عملیاتی تنظیم شده که برخی از آنها شامل موارد زیر است:

+ پوشش هشتاد درصدی دسترسی پهن‌بند ثابت با متوسط سرعت دسترسی ۲۵ مگابیت بر ثانیه و پوشش صد درصد برای دسترسی پهن‌بند سیار با سرعت متوسط ۱۰ مگابیت بر ثانیه؛

+ بومی‌سازی صد درصدی سامانه‌های امنیتی مورد نیاز شبکه ملی اطلاعات؛

+ کسب حداقل بیست درصد از سهم بازار گوشی تلفن همراه هوشمند با سیستم عامل داخلی به وسیله‌ی تولیدکنندگان داخلی؛

+ استقرار کامل خدمات پایه کاربردی داخلی (با اولویت پیام‌رسان اجتماعی و موتور جستجو) تا سال ۱۴۰۴؛

+ شکل‌گیری حداقل سه فراهم‌کننده خدمات ابری داخلی با قابلیت تامین نیازهای زیرساختی، ذخیره‌سازی، پردازشی و پلتفرمی برای همه خدمات پایه داخلی و کسب سهم بازار هشتاد درصدی از کل نیاز خدمات ابری کشور؛

+ اهداف عملیاتی دیگری نیز در رابطه با «سالم‌سازی محتوا و امنیت خدمات» معین شده است.

+ ماده ۳: معماری شبکه ملی اطلاعات؛ این ماده، معماری فنی شبکه ملی اطلاعات را به

^۵ Majazi.ir, 13/02/2021, "Communication of the resolution of the country's Supreme Council of Cyberspace regarding the requirements for preventing and combating the dissemination of information, news and false news located in cyberspace" [Persian], available at: <https://bit.ly/3nQholb>

معماری شبکه ملی اطلاعات

این تصویر برگرفته از تصویری است که تحت ماده ۳ «طرح کلان و معماری شبکه ملی اطلاعات» منتشر شده و معماری فنی شبکه ملی اطلاعات را در مجموعه‌ای از نمودارهای گویا به نمایش می‌گذارد.

هر چند این نقشه خیلی واضح و منظم سازماندهی نشده است، اما برای نشان دادن گستره پروژه شبکه ملی اطلاعات، گسترش اساسی زیرساخت‌ها، اصلاحات قانونی و نظارتی و همچنین معرفی خدمات و

اپلیکیشن‌ها برای کاربران مفید است. تاثیر کلی این لایه‌های شبکه ملی اطلاعات افزایش کنترل مقامات است؛ بر «ستون اصلی اینترنت»، یا بر محتوایی که کاربران تولید می‌کنند و یا داده‌هایی که در سرورهای داخلی میزبانی می‌شوند.

الزامات مدیریت یکپارچه	الزامات حاکمیت داده	الزامات شکوفایی، تقنینی و برون‌نگاری	نظام روس‌سازی	موزه و کتابخانه	طراحی گرافیک و مد	احراز و تبلیغات و رسانهای نوین	پاکی و سانس		
			نظمات هویت	موسیقی و اجرای زنده	فیلم، ویدئو و عکس	معماری و شیرسازی	حفظ حریم خصوصی		
			نظمات حقوقی/ قانونی/ اقتصادی/ شکوفایی	بازی و سرگرمی	کتاب، دانشنامه و نشریات	صنایع دستی و فرهنگی	امنیت		
			لایه کاربرد محتوا (سبک زندگی اسلامی - ایرانی)						
			محتوای واقعیت افزوده و تعاملی						
				تصویر و ویدئو	داده‌های ساختگی	صوت			
				داده‌ها و محتوای دولتی	داده‌های بدون ساختار	متن			
			لایه قالب محتوا						
			خدمات مکان محور و مسیریاب						
				خدمات تحلیل داده	خدمات دیجیتال	دولت الکترونیکی			
				خدمات هوش مصنوعی	خدمات اینترنت اشیا	خدمات صوت و تصویر			
			لایه خدمات کاربردی عمومی						
				مخازن و کتابخانه‌ها و API ها	رسانه	زیست بوم هوشگر	خدمات امنیت و سانس		
				سکوها دیجیتال	خدمات پایه مکانی و نقشه	خدمات ابری	خدمات ارتباطی		
				پنجره‌ها و شبکه اجتماعی	کلید عمومی و گواهی دیجیتال	سیستم عامل	خدمات دسترسی به اینترنت		
لایه خدمات پایه و ابزارهای ضروری									
	مرکز داده	زیرساختهای ابری	مرکز تبادل اطلاعات						
	شبکه‌های توزیع محتوا	زیرساختهای پردازشی	زیرساخت ذخیره‌سازی						
لایه زیرساخت اطلاعاتی									
	شبکه‌های ترانزیت	شبکه هسته							
	سامانه‌های نام دامنه	شبکه‌های اختصاصی	شبکه‌های برون						
	دروازه‌های مرزی و داخلی	مرکز IXP	شبکه‌های دسترسی						
لایه زیرساخت ارتباطی									

با توجه به محدودیت‌های گسترده ایران در زمینه آزادی مطبوعات و آزادی بیان در فضای مجازی، فیلتربان همچنان نگران این موضوع است که این مصوبه جدید و یا هر قانونگذاری دیگری در آینده برای سرکوب منتقدان حکومت، مورد استفاده قرار گیرد، به‌ویژه در آستانه انتخابات ریاست جمهوری در خرداد ماه. علاوه بر این اگر کاربران بدانند که بیان عقایدشان در فضای آنلاین می‌تواند آنها را در معرض پیگردهای قانونی قرار دهد، این اقدامات جدید ممکن است باعث خودسانسوری بیشتر افراد و مطبوعات گردد.

سند سیاست‌ها و الزامات کلان حمایت از رقابت و مقابله با انحصار سکوهای فضای مجازی (پلتفرم‌های اینترنتی)

سند «سیاست‌ها و الزامات کلان حمایت از رقابت و مقابله با انحصار سکوهای فضای مجازی» که در مرداد ماه ۱۳۹۹ ابلاغ شد، مصوبه‌ی مهم دیگری است که به دنبال ایجاد چارچوب‌های قانونی حاکم بر فعالیت‌های بخش خصوصی در شبکه ملی اطلاعات است. این مصوبه ادعا می‌کند که برای تقویت فضای رقابتی و جلوگیری از ایجاد انحصار از طریق شفافیت در فضای مجازی طراحی شده است.^۶

یکی از بخش‌های خطرناک و نگران‌کننده این طرح در ماده ۷ با عنوان «الزامات ارائه‌دهندگان خدمات سکو در برابر حاکمیت» قرار دارد. طبق این ماده، سکوها (پلتفرم‌ها) موظف‌اند «در راستای تحقق ماده ۶۰ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، داده‌های مورد درخواست در جهت تسهیل رویه‌های تحقیق و تفحص را به شورای رقابت ارائه نمایند».^۷

در ماده ۷ این مصوبه، حد و مرز یا میزان دسترسی مقامات به داده‌های پلتفرم‌ها مشخص نشده است. این امر می‌تواند منجر به دسترسی مقامات دولتی به میزان زیادی از داده‌های شخصی که از سوی پلتفرم‌های داخل ایران ذخیره می‌شوند، گردد. هیچ

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات تدوین می‌شود، می‌بایست شامل مجازات‌های مناسب و همچنین تعیین تعهدات و مسئولیت‌های رسانه‌های خبری و پلتفرم‌های آنلاین باشد.

در این لایحه، به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی مسئولیت‌های متعددی واگذار شده است، از جمله «شناسایی و احراز» درگاه‌های نشر در سطوح ملی و استانی، و تشکیل پایگاه اطلاعاتی با همکاری دستگاه‌های ذیربط با اولویت دادن به درگاه‌های نشر پرمخاطب. این موارد می‌بایست ظرف مدت سه ماه انجام شود.

این مصوبه همچنین وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی را موظف می‌داند تا به طراحی و پیاده‌سازی «سازوکارهای جامع رصد و راستی‌آزمایی اطلاعات، اخبار و محتوای خبری» در درگاه‌های نشر بپردازد و «پلتفرمی مرجع» برای آگاهی‌رسانی در مورد اطلاعات، اخبار و محتوای خبری خلاف واقع ایجاد کند. علاوه بر این، این وزارتخانه موظف است تا با همکاری وزارت امور خارجه، به تهیه و اجرای «سازوکار جمع‌آوری اطلاعات» بپردازد و با پیام‌رسان‌های اجتماعی خارجی تماس برقرار کند تا در مورد اطلاعات نادرست و اخبار جعلی منتشر شده روی آن پلتفرم‌ها در تماس باشند.

یکی از اهداف این مصوبه این است که دولت ایران با پلتفرم‌های خارجی در رابطه با «اطلاعات خلاف واقع» تعامل برقرار کند. بنابراین پلتفرم‌های خارجی باید از پیامدهای حقوق بشری بالقوه در صورت موافقت با چنین اقداماتی، آگاه باشند.

طبق این لایحه، وزارت امور خارجه نیز موظف است با بهره‌گیری از «طرفیت‌های حقوقی و دیپلماتیک» برای مقابله با «دستگاه‌های مسئول در انتشار اطلاعات خلاف واقع علیه منافع و امنیت ملی» اقدام نماید.

انگیزه‌ها برای تصویب قانون مبارزه با نشر اطلاعات نادرست در سال‌های اخیر به‌خصوص در پی شیوع همه‌گیری کووید-۱۹ شدت یافته است. با این وجود،

^۶ Arash Parsapour, 12/08/2020, "Details of the anti-monopoly resolution on online platforms has been released" [Persian], available at: <https://bit.ly/3od4140>

^۷ Ministry of Cooperatives, Labour and Social Welfare, 28/01/2008, "Law for the Enforcement of General Policy, Article 44" [Persian], available at: <https://www.mcls.gov.ir/fa/law/260>

۴. بات‌های تراکنش‌های مالی

۵. بات‌های مخل امنیت سایبری،

+ این بات‌ها برای تهدیدات سایبری تولید می‌شوند.

طبق دستورالعمل‌های ارائه شده در این مصوبه، به چندین وزارتخانه (از جمله وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، و وزارت صنعت و معدن و تجارت) مسئولیت وضع مقررات برای دسته‌های مختلف بات‌ها را خواهد شد. این مصوبه تعیین می‌کند که وزارتخانه‌های مذکور موظف هستند تا به ارسال برنامه‌های عملیاتی مربوطه و ارائه زمان‌بندی اقدام نمایند.

۱.۲

تحوالات قانون‌گذاری

محافظه‌کاران و تندروها پیروز قاطع انتخابات مجلس در اسفند ماه ۱۳۹۸ بودند و کنترل قوه مقننه را به دست آوردند.

در سال ۱۳۹۹، دو طرح در مجلس مطرح شدند که تهدیدی برای تضعیف بیشتر حقوق کاربران اینترنت در ایران است هستند: «طرح صیانت از حقوق کاربران در فضای مجازی و ساماندهی پیام‌رسان‌های اجتماعی» و «طرح جرم‌انگاری قمار آنلاین و سایت‌های شرط‌بندی».

طرح صیانت از حقوق کاربران در فضای مجازی و ساماندهی پیام‌رسان‌های اجتماعی

به نظر می‌رسد یکی از اولویت‌های مجلس جدید، نسخه‌ی اصلاح‌شده طرح «ساماندهی پیام‌رسان‌های اجتماعی» باشد که مجدداً در دستور کار کمیسیون فرهنگی مجلس قرار گرفته است. این طرح، در بین شش لایحه مربوط به ارتباطات و فناوری اطلاعات که در سال ۹۷ رونمایی شدند، تنها طرحی است که

راهنمایی در مورد چگونگی دستیابی به این اطلاعات و یا مقرراتی برای محافظت از انتقال این داده‌ها، و یا ناشناس‌سازی اطلاعات قابل شناسایی منتشر نشده است. همچنین یک حقوقدان از این مصوبه به دلیل ایجاد «شرایط دشوار» برای رشد پلتفرم‌های آنلاین، به‌ویژه استارت‌آپ‌ها، انتقاد کرده است.^۸

این مصوبه فضا را برای گسترش مداخله و کنترل حکومت بر بخش خصوصی فناوری بازتر می‌کند و همچنین محدودسازی هرچه بیشتر دسترسی به پلتفرم‌های بین‌المللی در ایران را فراهم می‌کند.

مصوبه دستورالعمل ساماندهی بات‌ها و ربات‌ها در فضای مجازی

شورای عالی فضای مجازی در مهرماه ۱۳۹۹ مصوبه‌ای را تحت عنوان «دستورالعمل ساماندهی بات‌ها و ربات‌ها در فضای مجازی» ابلاغ کرد.^۹ این مصوبه که به دنبال تنظیم فعالیت‌های بات‌ها در فضای مجازی است، بات‌ها/ربات‌ها را در قالب پنج دسته تعریف می‌کند:

۱. بات‌های تولیدکننده و منتشرکننده محتوا،

+ هدف این بات‌ها اثرگذاری اجتماعی است و شامل بات‌هایی می‌شود که پیامک انبوه یا پیام‌های انبوه در شبکه‌های اجتماعی یا اعلانات کوتاه (push notifications) ارسال می‌کنند.

۲. بات‌های جمع‌کننده اطلاعات و محتوا،

+ این دسته شامل خزنده‌های وب 'crawlers' مانند موتورهای جستجو است و هدف آنها ایجاد پایگاه‌های داده از اطلاعات موجود در فضای مجازی است.

۳. بات‌های ارائه‌دهنده خدمات غیرمحتوایی،

+ این دسته شامل نظرسنج‌ها و چت‌بات‌ها و از این دست است. این بات‌ها اغلب بر بستر پیام‌رسان‌ها و سایر اپلیکیشن‌های موبایلی فعالیت می‌کنند.

^۸ Khabar Online, 27/09/2020, "Legal scholar: There are many flaws in the Supreme Council of Cyberspace's document" [Pesian], available at: <https://bit.ly/3h3d72v>

^۹ Supreme Council of Cyberspace, "Instructions for Management of Bots and Robots in Cyberspace Resolution", available at: <https://bit.ly/3xOv4b3>

نشده است. در عوض، این طرح مسئولیت محافظت از داده‌های خصوصی کاربران را به پیام‌رسان‌ها و ارائه‌دهندگان خدمات دسترسی و میزبانی محول می‌کند. به نظر می‌رسد که اقدامات مربوط به حفاظت از داده که در این طرح مندرج شده است، به پیام‌رسان‌ها محدود می‌شود.

در صورت تصویب این طرح در کمیسیون، متعاقباً در مجلس به رای‌گیری گذاشته خواهد شد و سپس قبل از قانونی شدن به تایید شورای نگهبان در خواهد آمد.

«طرح جرم‌انگاری قمار آنلاین و سایت‌های شرط‌بندی»

طرح قابل توجه دیگری که در سال ۹۹ در مجلس ارائه شد، برای مقابله با قمار آنلاین در ایران طراحی شده است. به گفته رضا تقی‌پور، نماینده تهران و عضو کمیسیون صنعت، معدن و تجارت، نمایندگان مجلس در تاریخ ۶ دی ماه، طرح جرم‌انگاری قمار آنلاین را برای بررسی به کمیته قضایی مجلس ارائه دادند.^{۱۳} این طرح برای اصلاح محتوای مواد ۷۰۵ تا ۷۱۱ قانون مجازات اسلامی، که طبق آن قمار به هر شکلی غیرمجاز شناخته می‌شود، طراحی شده است.

به گفته تقی‌پور این تغییرات، مجازات قمار آنلاین را تعیین می‌کند، حدود مجازات را برای تکرارکنندگان این عمل مشخص می‌کند و تعریف مشخصی از قمار اینترنتی و شرط‌بندی آنلاین ارائه می‌دهد. چند روز قبل از اظهارات تقی‌پور، حسن نوروزی، نایب رییس کمیسیون حقوقی و قضایی مجلس گفت که تکرار جرایم قمار و شرط‌بندی می‌تواند «فساد فی الارض» تلقی شود، جرمی که طبق قانون مجازات اسلامی، مجازات اعدام دارد.^{۱۴} چنین قانونی در صورت تصویب،

به این مرحله رسیده است. وضعیت پنج طرح دیگر مشخص نیست. بر اساس گزارش‌ها، طرح «ساماندهی پیام‌رسان‌های اجتماعی» در تاریخ ۳ شهریور، در دستور کار کمیسیون فرهنگی قرار گرفت.^{۱۰} این طرح که اولین بار در آبان ۹۷ از طرف گروهی چند-فراکسیونی در مجلس موسوم به فراکسیون رسانه و فضای مجازی مطرح شد، در مرکز پژوهش‌های مجلس مورد بازبینی قرار گرفت و در سال ۹۸ برای تصویب کمیسیون فرهنگی به مجلس بازگشت.^{۱۱} روند تصویب این طرح تا قبل از پایان دوره پیشین مجلس به اتمام نرسیده بود. متن پیش‌نویس جدید این مصوبه که اکنون به عنوان «طرح صیانت از حقوق کاربران در فضای مجازی و ساماندهی پیام‌رسان‌های اجتماعی» شناخته می‌شود، در مرکز پژوهش‌های مجلس منتشر شده است.^{۱۲}

طبق پیشنهادهای این طرح، مدیریت تمام پیام‌رسان‌ها به عهده یک «هیئت ساماندهی و نظارت» گذاشته خواهد شد. این هیئت با ترکیبی از رئیس مرکز ملی فضای مجازی، «یک معاون ذی‌ربط» یا نماینده از چندین وزارتخانه، سازمان صداوسیما، کمیسیون فرهنگی مجلس، اطلاعات سپاه و همین‌طور نیروی انتظامی تشکیل خواهد شد.

یکی از بحث‌برانگیزترین و خطرناک‌ترین مفاد این لایحه، کنترل درگاه‌های اینترنت را بدون هیچ محدودیتی به نیروهای مسلح می‌سپرد. در ماده دیگری در این مصوبه آمده است که تولید، تکثیر یا توزیع غیرمجاز ابزار فیلترشکن و وی‌پی‌ان، به حبس یا جزای نقدی می‌انجامد.

علی‌رغم نامی که بر این طرح گذاشته شده، هیچ ماده قابل توجه جدیدی برای محافظت از اطلاعات یا حفاظت از حریم خصوصی کاربران اختصاص داده

^{۱۰} Behnaz Tohidi, *Peivast*, 24/09/2020, "Parliament again attempts to hand over Internet portals to the Armed Forces" [Persian], available at: <https://peivast.com/p/84192>

^{۱۱} Melody Kazemi, *Filterwatch*, 01/04/2020, "Iran's "Managing Social Messaging Apps" Bill Returns to Parliament", available at: <https://bit.ly/3fdq4Va>

^{۱۲} Majlis.ir, 14/07/2020, "Protection of User's Rights Online and Managing Social Messaging Apps Bill", available at: https://rc.majlis.ir/fa/legal_draft/show/1600586

^{۱۳} Mina Safdari, *ICTna*, 26/12/2020, "Parliamentary plan to deal with online gambling", [Persian], available at: <https://www.ictna.ir/id/119482>

^{۱۴} Mina Safdari, *ICTna*, 23/12/2020, "Internet gamblers were sentenced to death", [Persian], available at: <https://www.ictna.ir/id/119411/>

منجر به مشکلات دسترسی به اینترنت در تمام استان شده بود. وی افزود که این اختلالات به ویژه دانش‌آموزانی را که به دنبال آموزش آنلاین هستند، تحت تاثیر قرار داده. در پاسخ، جهرمی قول داد که اتصال اینترنت روستاها با جمعیت بیش از ۲۰ هزار نفر، در اولویت وزارت ارتباطات قرار خواهد گرفت. به دنبال پاسخ جهرمی، نماینده مجلس اعلام کرد که از پاسخ‌های جهرمی قانع شده است.

پس از جلسه علنی، جهرمی به سیستان و بلوچستان سفر کرده و اعلام کرد که هزار کیلومتر فیبر نوری دیگر در استان احداث خواهد شد، و اینکه وزارت ارتباطات، «ایجاد دسترسی به شبکه ملی اطلاعات برای ۱۲۰۰ روستا» را هدف خود قرار داده است.^{۱۶}

در دوره ریاست جمهوری روحانی، گسترش خدمات اینترنتی به مناطق روستایی یکی از مولفه‌های اصلی پروژه شبکه ملی اطلاعات بوده است. با وجود این، علی‌رغم ادعای گسترش دسترسی به اینترنت، مناطق روستایی همچنان بدون اینترنت هستند. سیستان و بلوچستان از ابتدا کمترین میزان دسترسی به اینترنت را در کشور داشته است.^{۱۷}

احضار جهرمی به دادسرا به دلیل عدم توافق در سیاست‌گذاری‌ها

در اواخر سال، جهرمی به شکلی کاملاً علنی با قوه قضاییه نیز اصطکاک پیدا کرد. در تاریخ ۱ بهمن ۹۹، تعدادی از خبرگزاری‌های ایران اعلام کردند که آذری جهرمی، وزیر ارتباطات و فناوری اطلاعات، از سوی دادسرای فرهنگ و رسانه برای بازجویی در مورد برخی جرم‌های مطرح شده علیه وی احضار شده است. طبق گزارش‌ها، یکی از این جرم‌ها، عدم اجرای دستور فیلتر کردن اینستاگرام بود. این موضوع منجر به گمانه‌زنی‌ها در مورد صدور دستور جدیدی برای فیلتر کردن اینستاگرام شد. اینستاگرام یکی از معدود

واکنشی کاملاً نامتناسب به فعالیت‌های وبسایت‌های شرط‌بندی آنلاین است و تهدیدی برای حقوق کاربران ایرانی به حساب می‌آید.

۱.۳

مناقشات داخلی

اگر چه در سال گذشته به طور کلی شاهد پیوستگی در سیاست‌گذاری‌ها بوده‌ایم، اما برخی مناقشات داخلی نیز که در طول هشت سال دولت روحانی ادامه داشته‌اند، در این سال تشدید شدند. در این دوره، دولت روحانی مرتباً با سازمان صداوسیما، نمایندگان تدرروی مجلس و قوه قضائیه اصطکاک داشته است.

اگر چه این سیاست‌گذاران در اهداف طولانی‌مدت خود برای شبکه ملی اطلاعات، همسو هستند، اما در مقیاس کوچک‌تر درگیر اختلافاتی هستند که بسته به وضعیت وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات پس از انتخابات ریاست‌جمهوری ۱۴۰۰، می‌تواند به سیاست‌گذاری‌های کوتاه‌مدت ناهمگونی ختم شود.

مناقشه جهرمی با مجلس بر سر دسترسی مناطق روستایی به اینترنت

این تنش‌ها زمانی به اوج خود رسید که محمدجواد آذری جهرمی، وزیر ارتباطات در ۲ دی ماه ۹۹ به جلسه علنی مجلس فراخوانده شد تا به سوالات مطرح شده از سوی حبیب‌الله دهمرده، نماینده سیستان و بلوچستان در مجلس پاسخ دهد.^{۱۵} توجه مجلس بر ارتباط اینترنتی به دلیل عواقب ناشی از کووید-۱۹ و افزایش ناگهانی نیاز مردم به اینترنت برای آموزش و کسب‌وکار، بیشتر شده بود.

دهمرده از جهرمی در مورد کمبود زیرساخت‌های فیبر نوری در استان‌های مرزی از جمله سیستان و بلوچستان سوال کرد. به گفته دهمرده، این موضوع

^{۱۵} IRNA, 22/12/2020, "Habibollah Dehmardeh was convinced of Azari Jahromi's answers", [Persian], available at: <https://bit.ly/2PWvVpa>

^{۱۶} Iranian ICT Ministry, 27/12/2020, "A target of connecting 1,200 villages to the NIN in [Sistan and Baluchestan], COVID demand is an opportunity for us", [Persian] available at: <https://bit.ly/3b6RxpY>

^{۱۷} Melody Kazemi, Filterwatch, "Policy Monitor – May 2020", 19/06/2020, available at: <https://filter.watch/en/2020/06/19/policy-monitor-may-2020/>

روحانی در اولین حضور علنی خود پس از این اتفاق، با عصبانیت واکنش نشان داد و از حمایت کامل خود از وزیر ارتباطات و فناوری اطلاعات خبر داد.^{۲۱} وی همچنین اشاره کرد که دلیل احضار جهرمی، محدود نکردن پهنای باند اینترنت بین‌المللی در کشور بوده است؛ تصمیمی که روحانی از آن حمایت کرد. اگرچه مقامات قوه قضاییه، ادعای احضار وزیر ارتباطات ناظر بر پهنای باند اینترنت را رد کردند،^{۲۲} اما هادیان گفت که بیانیه سخنگوی قوه قضاییه منطبق با واقعیت نیست.^{۲۳}

در آن مقطع زمانی، بسیاری از مفسران، احضار جهرمی را به استراتژی سیاسی پیش از انتخابات ریاست جمهوری در خرداد ماه نسبت دادند. از زمان آزادی جهرمی، این پرونده پیشرفت بیشتری نداشته است.

درگیری صداوسیما و وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات بر سر فرکانس‌های رسانه‌های همگانی (Broadcasting) و نظارت بر محتوای آنلاین

وزارت ارتباطات نه تنها با مجلس و قوه قضاییه، بلکه با صداوسیما جمهوری اسلامی نیز اختلافات جدی داشته است. ابوالحسن فیروزآبادی، دبیر شورای عالی فضای مجازی، در مصاحبه‌ای در تاریخ ۳ خرداد درباره تنش قدیمی^{۲۴} میان وزارت ارتباطات و سازمان صداوسیما بر سر در اختیار گرفتن باندهای فرکانسی

پلتفرم‌های بین‌المللی است که در حال حاضر در ایران فیلتر نشده است.

با این حال، زمانی که جمال هادیان، رئیس مرکز روابط عمومی و اطلاع‌رسانی وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات، اظهارات کتبی دفاعیه جهرمی را توییت کرد، این گمانه‌زنی‌ها به سرعت متوقف شد.^{۱۸} بر اساس این اظهارات، اتهامات جهرمی بر پایه شکایات زیر صورت گرفته بود:

+ عدم اجرای دستورات مقامات قضایی برای مسدودسازی اینستاگرام که در تاریخ ۱۳ اردیبهشت ۱۳۹۷ ابلاغ شده بود؛

+ شکایت ۴۳۲ نفر از مردم اهواز در خصوص استفاده از فضای مجازی در حمله تروریستی به رژه اهواز^{۱۹} (شکایتی که به نظر می‌رسد برای اولین بار در سال ۹۷ مطرح شده است)؛^{۲۰}

+ شکایتی در خصوص مصاحبه وزیر ارتباطات در مورد غصب فرکانس‌های باند ۷۰۰ و ۸۰۰ مگاهرتز از سوی سازمان صداوسیما؛

+ شکایتی در خصوص توییتی از وزیر ارتباطات در مورد افزایش پهنای باند.

هادیان در توییت خود، صدور دستور آزادی جهرمی با قرار التزام را تایید کرد و گفت که وی به محل کار خود بازگشته است.

۱۸ @jamal_hadian, Twitter, Tweet [Persian], 20/01/2021 11:01, available at: https://twitter.com/jamal_hadian/status/1351847338457882630

۱۹ BBC News, 22/09/2018, "Iran military parade attacked by gunmen in Ahvaz", available at: <https://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-45611411>

۲۰ 8DeyNews, 20/03/2019, "Likely to hear a complaint against the ICT Minister in the next year" [Persian], available at: <https://bit.ly/3xOucDn>

۲۱ Radio Farda, 27/01/2021, "'Try Me:' Rohani Warns Judiciary Over Telecoms Minister's Prosecution", available at: <https://bit.ly/3hwc0st>

۲۲ Mehr News, 27/01/2021, "The summoning of Azeri Jahromi has nothing to do with the issue of bandwidth", [Persian], available at: <https://bit.ly/3f1BoDs>

۲۳ @jamal_hadian, Twitter, Tweet [Persian], 27/01/2021 17:15, available at: https://twitter.com/jamal_hadian/status/1354478203436470276

۲۴ James Marchant, 17/04/2019, "Filterwatch — February 2019", available at: <https://medium.com/filterwatch/filterwatch-february-2019-8597e47c7fbe>

نحوه استفاده از آن چگونه باشد، فشار زمانی نداریم چون بحث‌هایی مطرح است که اصلاً آمادگی تکنولوژیکی در دنیا برای این فرکانس به اندازه کافی ایجاد شده است یا خیر.»

پیشنهاد انتقال مالکیت باندها از سازمان صداوسیما به وزارت ارتباطات در اسفند ۹۷ نیز به تایید مجلس در نیامده بود.^{۲۶} این موضوع هنوز به صورت رسمی برای تصمیم‌گیری به شورای عالی فضای مجازی ارجاع نشده است.

پس از نتایج انتخابات مجلس، اختلاف دیگری برای بار چندم بین سازمان صداوسیما و وزارت ارتباطات بالا گرفت؛ این بار بر سر نظارت این دو نهاد بر محتوای صوت و تصویر فراگیر فضای مجازی. در تاریخ ۲۳ دی ۱۳۹۹، کمیسیون تلفیق بودجه مجلس، با تدوین مصوبه‌ای مدیریت و نظارت بر محتوای فضای مجازی را به سازمان صداوسیما سپرد.^{۲۷} این کمیسیون، ۲۰،۰۰۰ میلیارد ریال (تقریباً معادل ۴۷۵ میلیون دلار) برای تولید محتوا در فضای مجازی تخصیص داد که بین صداوسیما و سازمان فرهنگ و ارتباطات سازمان تبلیغات اسلامی تقسیم شود.

این مصوبه باید ابتدا برای تصویب در صحن علنی مجلس مطرح شود و پیش از آن که به قانون تبدیل شود باید به تایید شورای نگهبان درآید. این اولین بار نیست که تصمیم واگذاری مدیریت محتوا به صداوسیما مطرح شده است، و هر بار با انتقاد و واکنش منفی وزارت ارتباطات روبه‌رو شده است. پیش از این آذری جهرمی، وزیر ارتباطات، چنین اقدامی را «مانعی» در تحقق خدمات و محتوای شبکه ملی اطلاعات توصیف کرده بود.^{۲۸}

۷۰۰ و ۸۰۰ اظهار نظر کرد.^{۲۵} هر دو نهاد ادعا می‌کنند که مالکیت این باندها به آنها اختصاص دارد.

در ماه‌های اخیر، جهرمی از رئیس جمهوری خواست تا برای حل این اختلاف قدیمی پا پیش بگذارد تا بتواند با در اختیار گرفتن باندهای فرکانسی ۷۰۰ و ۸۰۰، از آن برای ظرفیت‌سازی توسعه شبکه موبایل به‌ویژه در شرایط کووید-۱۹ استفاده کند. همچنین گفته می‌شود که آذری جهرمی ادعا کرده که اگر وزارت ارتباطات مالکیت باندهای فرکانسی را به دست آورد، برای اپلیکیشن داخلی شبکه آموزش مجازی دانش آموزان (شاد)، ترافیک اینترنت رایگان ارائه خواهد داد.

فیروزآبادی گفت تاکنون از شورای عالی فضای مجازی خواسته نشده که در اختلاف میان وزارت ارتباطات و سازمان صداوسیما مداخله کند. با این حال، گفت که فکر نمی‌کند موضوع شبکه شاد ارتباطی با فرکانس داشته باشد. چرا که میزان ترافیک اینترنتی که شبکه شاد می‌تواند اشغال کند، بسیار «ناچیز» است و عمده بهره‌برداری از این شبکه، روی اینترنت ثابت خانگی انجام می‌شود و لذا نیازی به اینترنت شبکه موبایل وجود ندارد. (علی‌رغم این واقعیت که در سراسر کشور میزان دسترسی به اینترنت موبایل همچنان بسیار بیشتر از دسترسی به اینترنت ثابت خانگی است) وی همچنین افزود که واگذاری فرکانس‌ها به وزارت ارتباطات می‌تواند «رونق اقتصادی و ایجاد اشتغال» به همراه داشته باشد. فیروزآبادی گفت که تصمیم‌گیری در مورد مالکیت باندهای فرکانسی به این بستگی دارد که برنامه وزارت ارتباطات برای استفاده از این باند چیست. وی همچنین افزود: «هنوز برای تصمیم‌گیری اینکه این باند فرکانسی در کجا باشد و

^{۲۵} Mehr News, 23/05/2020, "Economic aspects of the 700 and 800 frequencies for the ICT Ministry" [Persian], available at: <https://bit.ly/3tnMtUJ>

^{۲۶} *Ibid*

^{۲۷} Peivast, 12/01/2021, "New parliamentary decision: transfer of management of online content to IRIB" [Persian], available at: <https://bit.ly/3b275LV>

^{۲۸} Arash Parsapour, *Digiato*, 12/01/2021, "Control over cyberspace content; Will the parliament make IRIB's dream a reality?" [Persian], available at: <https://bit.ly/3eYNZaD>

۲. کنترل گردش آزاد اطلاعات

۲.۱ فیلترینگ محتوا

با توجه به اینکه پرطرفدارترین اپلیکیشن‌ها و وبسایت‌های بین‌المللی پیش از این در ایران مسدود شده بودند، تعداد اطلاعیه‌های جدید در مورد فیلتر کردن پلتفرم‌های خارجی از سوی مقام‌های ایران در سال‌های اخیر، بسیار کم بوده است. با این حال امسال برنامه فیلترینگ حکومت، یک قربانی دیگر داشت و آن پیام‌رسان سیگنال بود. در تاریخ ۶ بهمن، برخی رسانه‌ها گزارش دادند که دسترسی کاربران ایرانی به اپلیکیشن سیگنال با مشکل روبه‌رو شده است که نشان از فیلتر شدن این اپلیکیشن داشت.^{۲۹} چند روز پیش از این، اختلالات دیگری در وبسایت سیگنال به وجود آمده بود. این اپلیکیشن طبق دستور کارگروه تعیین مصادیق محتوای مجرمانه در ۲۵ دی‌ماه از فروشگاه‌های ایرانی اپلیکیشن‌ها حذف شده بود.^{۳۰}

اپلیکیشن سیگنال پیش از این در دی‌ماه ۹۶ نیز مسدود شده بود. اگر چه دقیقاً مشخص نیست که چه کسی این دستور را صادر کرده، ایسنا گزارش داد که دادستانی کل کشور مسئول بوده است.^{۳۱} این اپلیکیشن پس از مدت کوتاهی بدون هیچ‌گونه توضیح رسمی دوباره در دسترس قرار گرفت. با توجه به اهداف کلان سیاست‌گذاری‌های اینترنتی در ایران برای ترویج و تشویق به استفاده از اپلیکیشن‌های داخلی نسبت به اپلیکیشن‌های مشابه ولی امن‌تر بین‌المللی، فیلتر کردن سیگنال، چندان عجیب به نظر نمی‌رسد.

در سال ۹۹ همچنین شاهد آن بودیم که مقام‌های ایران از قوانین کپی‌رایت داخلی برای مسدود کردن وبسایت‌ها استفاده کردند. بر اساس اطلاعیه سازمان تنظیم مقررات صوت و تصویر فراگیر (ساترا) در ۱۰ آبان ۹۹، پانزده وبسایت و اپلیکیشن به دلیل شکایات دریافت شده از دارنده حق کپی‌رایت برای سریال ایرانی «آقازاده»، مسدود شدند.^{۳۲}

ایران همچنان یکی از پیچیده‌ترین سیستم‌های کنترل گردش آزاد اطلاعات در جهان را برای محدود کردن جریان آزاد اطلاعات در داخل کشور به کار می‌گیرد. در آغاز دوره ریاست جمهوری روحانی، ایران از یک الگوی عمدتاً انفعالی برای فیلترینگ استفاده می‌کرد، به این معنی که پلتفرم‌ها و خدمات پرمخاطب را به محض ظهور مسدود می‌کرد و از روش‌های فیلترینگی استفاده می‌کرد که غالباً از طریق ابزارهای فیلترشکن قابل نفوذ بودند. اما طی چندین سال گذشته، دولت روحانی و نهادهای ارشد در سیاست‌گذاری مانند شورای عالی فضای مجازی، به دنبال ایجاد سیستم‌های جدیدی برای جلوگیری از آزادی بیان در فضای آنلاین بوده‌اند.

فیلتر کردن محتوا همچنان ادامه دارد، اما قابلیت‌های روزافزون حکومت ایران در قطع کردن اینترنت در سطح کشور و ناحیه‌ای، تهدید بسیار خطرناک‌تری است. با گسترش شبکه ملی اطلاعات، حکومت می‌تواند با تکیه بر خدمات اینترنتی داخلی، اینترنت بین‌المللی را با هزینه کمتری مسدود سازد. علاوه بر این، در سال ۹۹ شاهد توسعه زیرساخت‌های فیلترینگ غیرهمسان بودیم که موجب می‌شود کاربران مختلف اینترنت به سطوح مختلفی از اینترنت جهانی دسترسی پیدا کنند. اکنون که ساختارهای فنی و نظارتی، زیربنای فیلترینگ غیرهمسان را به طور گسترده‌ای بنا کرده‌اند، می‌توان پیش‌بینی کرد که اینگونه اقدامات برای کنترل اطلاعات احتمالاً در سال آینده گسترش بیشتری داشته باشد.

^{۲۹} Arash Parsapour, *Digiato*, 25/01/2021, "Signal messenger is unavailable" [Persian], available at: <https://bit.ly/3bwqJA2>

^{۳۰} Arash Parsapour, *Digiato*, 15/01/2021, "Signal app removed from Iranian app stores" [Persian], available at: <https://bit.ly/3ul8oMP>

^{۳۱} ISNA, 27/01/2021, "Who Filters?" [Persian], available at: <https://bit.ly/3vkerm3>

^{۳۲} SATRA, 31/10/2020, "15 media outlets infringing on the intellectual property of domestic drama series were blocked" [Persian], available at: <https://bit.ly/3eVdH14>

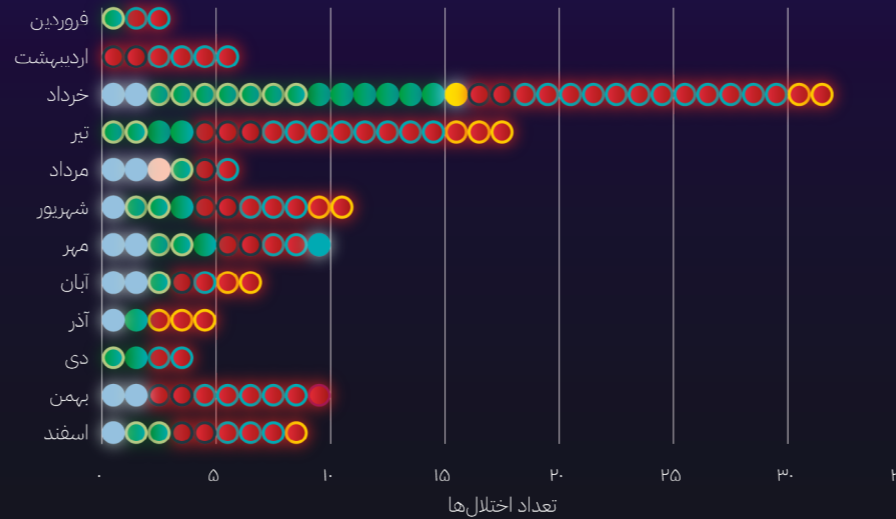
دیده‌بان شبکه ۱۳۹۹

این تصویر خلاصه یافته‌های گزارش‌های ماهیانه‌ی دیده‌بان شبکه در سال ۱۳۹۹ است. داده‌های این تصویر از طریق نقشه هوشمند اوراکل (OIM) و تشخیص و تحلیل خاموشی‌های اینترنت (آیودا) (IODA) جمع‌آوری شده است. این داده‌ها اختلال‌های دیده شده در این دوره را نشان می‌دهد، اما کامل نیستند. ممکن است اختلال‌های دیگری هم رخ داده باشد اما مشاهده نشده باشد.

این داده‌ها اختلال‌های متعددی را در سال ۱۳۹۹ در سراسر ایران نشان می‌دهند که شامل دو مورد خاموشی کوتاه مدت است: در پاسخ به اعتراضات در بهبهان در تیرماه ۱۳۹۹ و ناآرامی‌های سیستان و بلوچستان در اسفند ماه ۱۳۹۹.

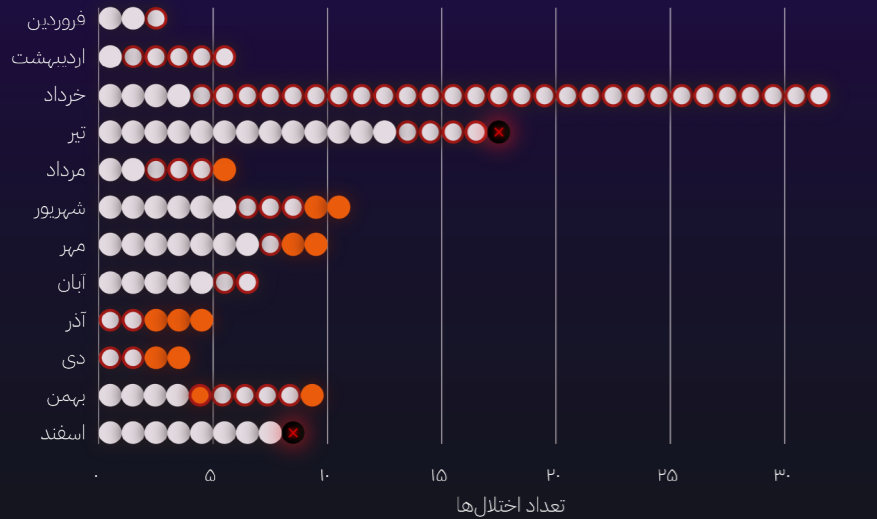
اختلال‌های ماهانه بر حسب سیستم‌های مستقل (AS)

- نقطه تبادل اینترنت
- شرکت مخابرات
- شرکت بانکداری الکترونیک
- سازمان فناوری اطلاعات دولتی
- سرویس ابری / ارائه‌دهنده میزبانی
- شبکه دانشگاهی
- ISP منطقه‌ای
- ISP (موبایل)
- ISP (ثابت)
- ISP (هردو)



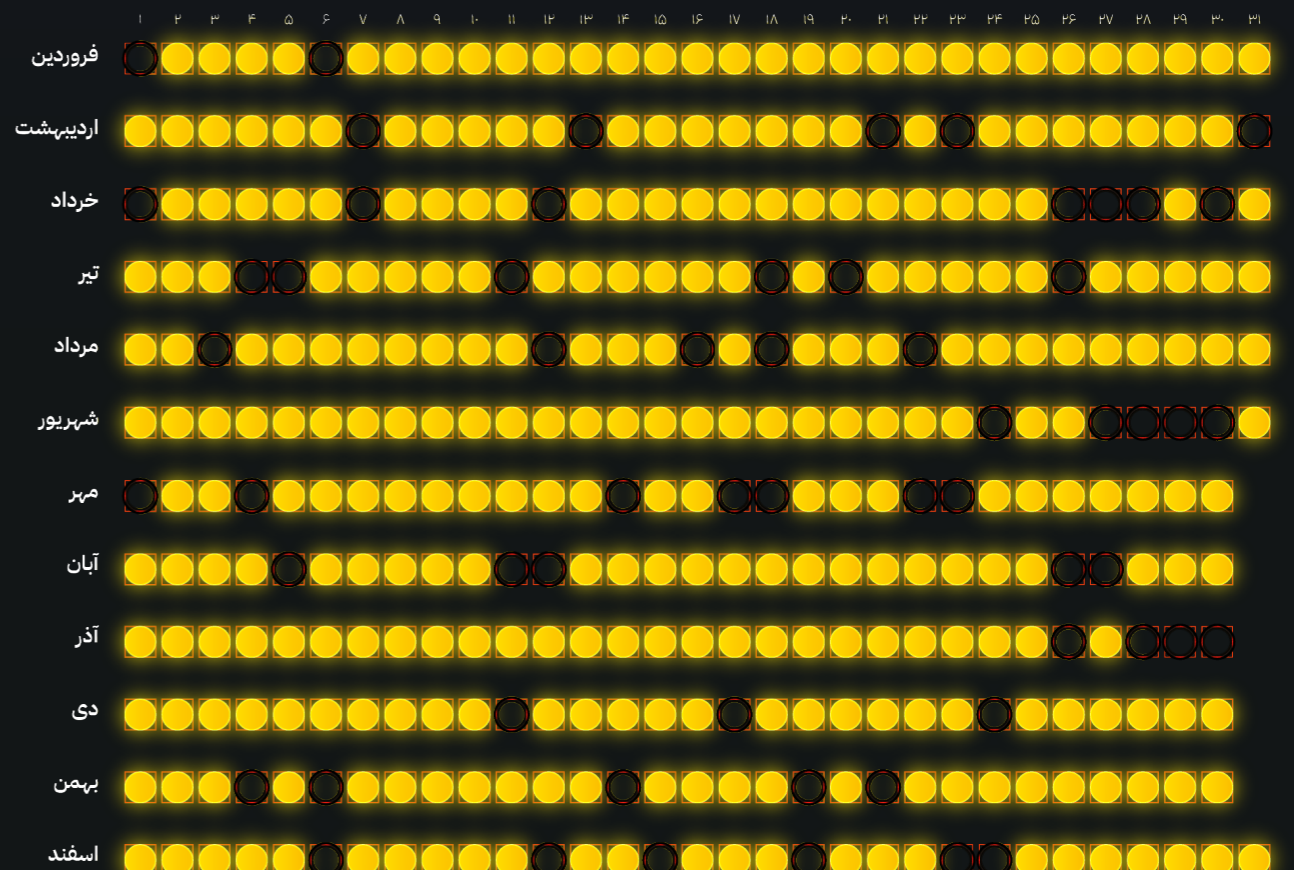
اختلال‌های ماهانه بر حسب نوع اختلال

- اختلال مربوط به خدمات
- تصمیم فیلتر کردن
- خاموشی
- اختلال شدید
- اختلال



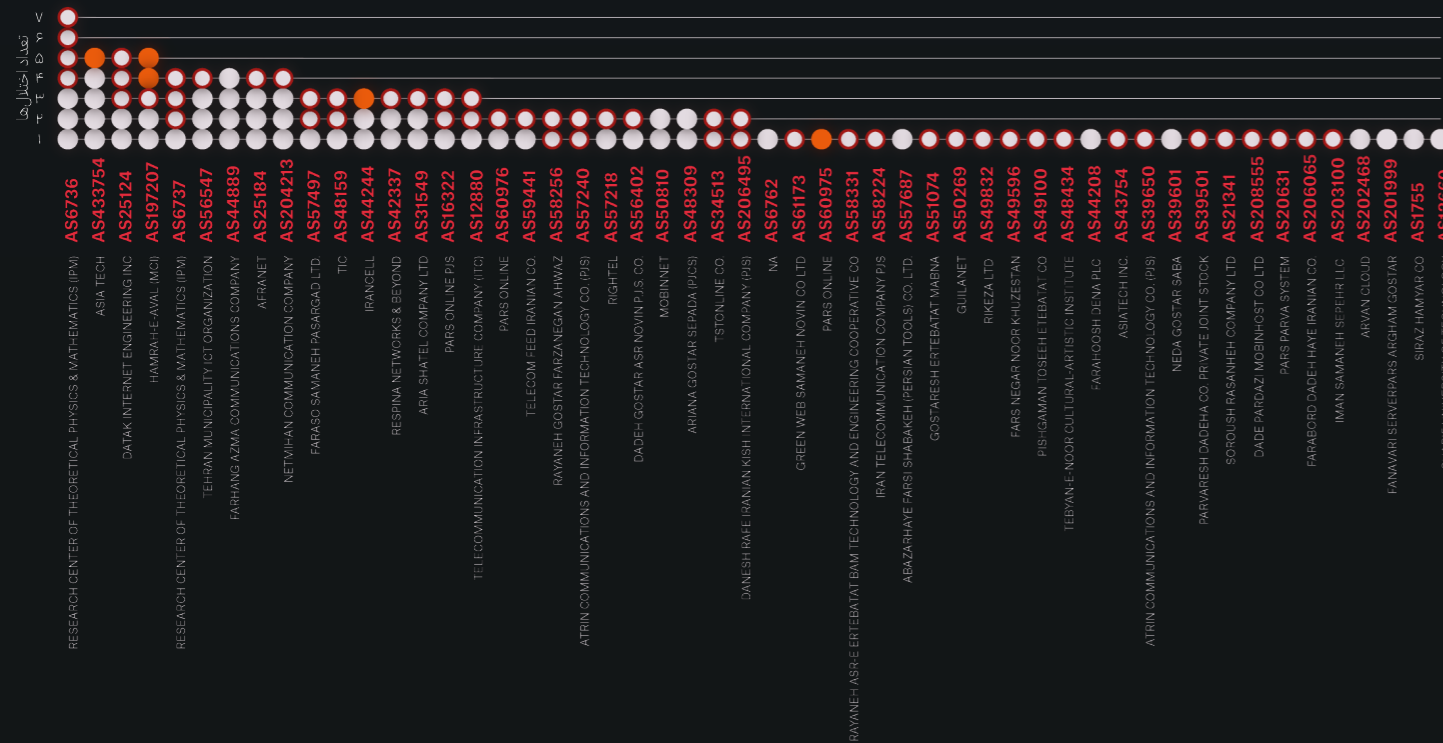
در یک نگاه: تمام اختلال‌های مشاهده شده

- اختلال مشاهده نشده
- حداقل یک مورد اختلال مشاهده شده



اختلال‌ها بر حسب تعداد

- اختلال مربوط به خدمات
- اختلال
- اختلال شدید



توضیحات

«اختلال‌ها» زمانی شناسایی می‌شوند که OIM افت غیرعادی و قابل ردیابی کمتر از 750 نشان دهد.
 «اختلال‌های اساسی» زمانی شناسایی می‌شوند که OIM افت غیرعادی و قابل ردیابی بین 750 تا 7100 نشان دهد.
 «خاموشی» زمانی ثبت می‌شود که OIM، IODA یا منابع قابل اعتماد دیگر اختلال‌های پایدار و کامل گزارش کنند.
 «اختلال مربوط به خدمات» زمانی به ثبت می‌رسند که سرویس‌های خاص به صورت موقت دچار اختلال شوند.
 «تصمیم فیلتر کردن» حاکی از فیلترهای دائمی سرویس‌های خاص است.
 «AS» به معنی سیستم‌های شناسا است، و نشان‌دهنده یک شبکه واحد یا گروهی از شبکه‌هاست که توسط یک مدیر شبکه مشترک کنترل می‌شود.

بشر در سازمان ملل متحد^{۳۵} در مجموع ۲۳ نفر در جریان سرکوب اعتراضات به دست نیروهای حکومتی کشته شدند.

به گفته منابع محلی در زاهدان، در تاریخ ۶ اسفند، در حدود ساعت ۲۱:۰۰ به وقت محلی، گروه کوچکی از معترضان پوستر علی خامنه‌ای، رهبر جمهوری اسلامی، را در مقابل دفتر محلی سازمان اطلاعات سپاه، به آتش کشیدند. این اتفاق منجر به اعتراضات بیشتری شد. در حدود ساعت ۲۱:۳۰، اینترنت تلفن همراه به شدت مختل شد و در ساعت ۲۱:۴۰ همه اپراتورهای تلفن همراه در شهرهای زاهدان، خاش، سراوان، زابل، دَرک و چابهار از اینترنت قطع شده بودند. قطعی گسترده خدمات اینترنت محلی و بین‌المللی در این استان، چه از طریق تلفن همراه و چه از طریق اینترنت ثابت، تا ۹ اسفند ادامه داشت.

۲.۳

فیلترینگ غیرهمسان

چندین سال است که زمزمه‌هایی مبنی بر حرکت ایران به سمت الگوی «فیلترینگ غیرهمسان» به منظور کنترل اطلاعات شنیده می‌شود. در این الگو، بسته به وضعیت شغلی، سن، موقعیت اجتماعی، سطح تحصیلات یا سایر ویژگی‌ها، سطوح مختلفی از امتیاز برای دسترسی به محتوای آنلاین در اختیار کاربران قرار می‌گیرد. طی سال ۹۸، سیاست‌گذاران در حکومت ایران با تدوین طرحی برای قانونی‌سازی وی‌پی‌ان‌ها، گام‌های بیشتری در جهت تحقق چنین سیستمی برداشته‌اند.

در ۲۵ فروردین ۱۳۹۹، ابوالحسن فیروزآبادی، دبیر شورای عالی فضای مجازی از تدوین نهایی آیین‌نامه واگذاری وی‌پی‌ان قانونی به دست کارگروه تعیین مصادیق محتوای مجرمانه خبر داد.^{۳۶} وی خاطرنشان

با این حال طی سال ۹۹، موارد دیگری برای مسدودسازی وب‌سایت‌ها مشاهده نشده است. رویه‌ای که تا پیش از این، ابزار اصلی حکومت برای کنترل اطلاعات بود. در عوض، شاهد موارد بیشتری از اختلالات در اینترنت، توسعه فیلترینگ غیرهمسان و همچنین کنترل فضاهای آنلاین از طریق ارباب و بازداشت بودیم.

۲.۲

قطعی‌ها و اختلالات اینترنت

ایران در سال ۹۹، با قطع سراسری اینترنت مواجه نشد اما مقام‌ها در واکنش به اعتراض‌های محلی در دو استان که از فقیرترین و به حاشیه رانده‌شده‌ترین استان‌های کشور هستند، دو مورد قطع محلی اینترنت را اعمال کردند.

در ۲۶ تیرماه، در واکنش به اعتراضات در شهر بهبهان در جنوب غربی ایران، نیروهای امنیتی برای متفرق کردن معترضان، گاز اشک‌آور شلیک کردند.^{۳۳} این اعتراضات تقریباً از ساعت ۲۰:۰۰ به وقت محلی آغاز شد و دسترسی به اینترنت تلفن همراه از حدود ساعت ۲۰:۴۵ در محله‌هایی که اعتراضات در آنجا در جریان بود، قطع شد. برخلاف آبان ۹۸ که سایت‌های داخلی در زمان قطع اینترنت همچنان در دسترس بودند، در طول این قطعی، خدمات تلفن همراه نیز کاملاً قطع شده بود.

دومین حادثه که مدت بیشتری نیز طول کشید، در اسفند ماه رخ داد. در تاریخ ۴ اسفند، نیروهای سپاه پاسداران، با تاجران سوخت در شهر سراوان، نزدیک مرز پاکستان، درگیر شدند. این اتفاق، در روزهای بعد اعتراضاتی را در نقاط مختلف استان سیستان و بلوچستان به راه انداخت. به گزارش عفو بین‌الملل^{۳۴} حداقل ۱۰ نفر و طبق اطلاعات کمیساریای عالی حقوق

^{۳۳} Parisa Hafezi, Reuters, 16/07/2020, "Iran security forces fire tear gas to disperse protesters", available at: <https://reut.rs/3hwxAsk>

^{۳۴} Amnesty International, 04/03/2021, "Iran: Internet Shutdowns Curb Protests And Conceal Human Rights Violations In Sistan And Baluchistan", available at: <https://www.amnesty.org/en/documents/mde13/3782/2021/en/>

^{۳۵} OHCHR, 05/02/2021, "Press briefing notes on Iran", available at: <https://bit.ly/3v0fyr2>

^{۳۶} ITIran, 13/04/2020, "The ICT Ministry is responsible for assigning legal VPNs to eligible individuals" [Persian], available at: <https://bit.ly/3sz1fsz>

سابقاً کانال تلگرامی آمدنیوز را مدیریت می‌کرد. زم در مهرماه ۹۸ ربوده و به ایران منتقل شد. وی در ۱۰ تیر ۹۹ به اعدام محکوم شد و متعاقباً در ۲۲ آذرماه اعدام شد.^{۳۸}

اعدام زم از سوی سازمان‌های بین‌المللی حقوق بشر^{۳۹} و کارشناسان حقوق بشر سازمان ملل^{۴۰} محکوم شد و از آن به عنوان نمونه‌ای از جنگ مستمر ایران علیه روزنامه‌نگاران و آزادی بیان در فضای مجازی یاد شده است.

ایران در یک سال گذشته تنها مخالفان سیاسی خود را هدف قرار نداده است. مقامات ایران پس از آنکه تعدادی از فعالان در بخش فناوری را به پخش محتوای نامناسب در پلتفرم‌های خود متهم کردند، آنها را دستگیر کردند. محمد جواد شکوری مقدم، مدیرعامل سایت اشتراک ویدیوی آپارات، در مجموع به دوازده سال حبس، یعنی ۱۰ سال حبس برای اتهام «تشویق به فساد»، ۱ سال حبس برای «فعالیت تبلیغی علیه نظام» و همین‌طور ۱ سال برای «انتشار محتوای مبتذل» محکوم شد.^{۴۱} این اتهامات پس از پخش ویدیویی در سایت آپارات که در آن یک فرد بزرگسال از تعدادی کودک می‌پرسید «آیا آنها می‌دانند چگونه به دنیا آمده‌اند؟»، مطرح شد.

این پرونده، مسئولیت پلتفرم‌ها و خدمات میزبانی را در قبال محتوای تولید شده از طرف کاربران زیر سوال می‌برد. اگر چه قانون جرائم رایانه‌ای ایران، ارائه‌دهندگان خدمات اینترنتی (آی‌اس‌پی) را مسئول دسترسی کاربران به محتوای غیرقانونی می‌داند، اما در حال حاضر توضیح شفاف‌تری در مورد «مسئولیت واسطه‌ها» در قوانین ایران وجود ندارد. در همین حال، سازمان تنظیم مقررات رسانه‌های صوت و تصویر فراگیر (ساترا) با صدور بیانیه‌ای ضمن انتقاد از این حکم، از شکوری مقدم حمایت کرد و این اصل را

کرد که وزارت ارتباطات مسئولیت تصمیم‌گیری در مورد تعیین واجدان شرایط دریافت وی‌پی‌ان قانونی را به عهده خواهد داشت.

اگرچه متن این آیین‌نامه هنوز منتشر نشده است، اما اطلاعات اندکی که متعاقباً درباره پیشرفت این طرح به اطلاع عموم رسانده شد، نگرانی‌های بیشتری را ایجاد کرد، چرا که این وی‌پی‌ان‌های قانونی در واقع زیرساخت‌های لازم برای به اجرا درآمدن یک سیستم فیلترینگ غیرهمسان هستند.

درست پس از پایان دوره مورد بررسی ما در این گزارش، مقامات مربوطه در این مورد توضیحات بیشتری دادند. در ۱۶ فروردین ۱۴۰۰، سجاد بنایی عضو هیئت مدیره شرکت ارتباطات زیرساخت، اعلام کرد که به زودی به برخی از اقشار جامعه «مانند اساتید دانشگاه، دانشجویان، پزشکان و خبرنگاران»، اجازه دسترسی به یوتیوب (YouTube) داده می‌شود.^{۳۷} این اظهارات منجر به گمانه‌زنی درباره این موضوع شد که اقشار نامبرده می‌توانند برای دریافت وی‌پی‌ان‌های مورد تایید و نظارت حکومت ثبت‌نام کنند و به پلتفرم‌های فیلترشده دسترسی پیدا کنند. در چنین سیستمی، قدرت نهادها برای کنترل دسترسی کاربران ایرانی به محتوای آنلاین بیشتر می‌شود و فعالیت‌های آنلاین مردم تحت نظارت حکومتی شدیدتری قرار می‌گیرد.

۲.۴

دستگیری‌ها، بازداشت‌ها و اعدام‌ها

حکومت ایران همچنان روزنامه‌نگاران و مدافعان حقوق بشر را بر مبنای فعالیت‌هایشان در فضای آنلاین، هدف قرار می‌دهد. برجسته‌ترین مورد مربوط به روزنامه‌نگار مخالف حکومت، روح‌الله زم بود که

^{۳۷} Arash Parsapour, *Digiato*, 05/04/2021, "Removal of filtering of some sites begins for a section of the community" [Persian], available at: <https://bit.ly/3uscnrA>

^{۳۸} Amnesty International, 12/12/2020, "Iran: Execution of journalist Rouhollah Zam a 'deadly blow' to freedom of expression", available at: <https://bit.ly/۳ffwNHr>

^{۳۹} *Ibid*

^{۴۰} OHCHR, 14/12/2020, "Iran: UN experts condemn execution of Ruhollah Zam", available at: <https://bit.ly/2QqjaT>

^{۴۱} Arash Parsapour, *Digiato*, 26/10/2020, "Why was the CEO of Aparat sentenced to 10 years in prison?" [Persian], available at: <https://bit.ly/3xQvuOc>

مطرح نمود که پلتفرم‌های واسطه، به شرطی که اصول اساسی تنظیم‌گری محتوا را رعایت کنند، باید در مقابل پیگرد قانونی مربوط به محتوایی که کاربران تولید کرده‌اند، محافظت شوند.^{۴۲}

طبق بیانیه آپارات، این شرکت به این حکم اعتراض خواهد کرد. در هر صورت این پرونده نشان می‌دهد که مسئولان تمایل دارند تا بخشی از راهبردهای کنترل اطلاعات را به عهده شرکت‌های فناوری داخلی بسپارند، و این کار را از طریق وادار کردن این شرکت‌ها به اعمال قوانین سختگیرانه در تنظیم‌گری محتوا انجام می‌دهند.

در ۲۶ دی ماه ۱۳۹۹، معاون فرهنگی، اجتماعی و امور محتوایی مرکز ملی فضای مجازی، گزارشی درباره «وضعیت برنامه‌های کاربردی تلفن همراه (اپ‌ها) و فروشگاه‌های ارائه‌دهنده این برنامه‌ها» منتشر کرد و خواستار توسعه بازار محتوای حلال در داخل کشور شد.



مثل همیشه این اقدامات نظارتی و کنترل‌گری، به شدت تحت تاثیر جنسیت است و زنان ایرانی اغلب به دلیل نداشتن حجاب در عکس‌ها یا فیلم‌ها، و یا سایر تخلفات اخلاقی تحت پیگرد قرار می‌گیرند.

۳. شنود و رصد حکومتی

۳.۱

همه‌گیری کووید-۱۹ و شدت عمل ایران در مقابل «انتشار اخبار ساختگی»

در ماه‌های ابتدایی همه‌گیری کووید-۱۹، زمانی که ترس و عدم اطمینان همه جا را فرا گرفته بود، پلیس فتا به سرعت و به طرز بی‌رحمانه‌ای صحبت درباره این بیماری و شیوع آن را سرکوب کرد. از فروردین تا خرداد ۹۹، شیوع سریع همه‌گیری در ایران منجر به پخش شایعاتی در مورد این بیماری و نحوه برخورد دولت با آن شد. این شایعات شامل بحث در مورد احتمال منع رفت و آمد در برخی از شهرها، گزارش‌هایی مبنی بر کمبود تجهیزات پزشکی و آمادگی کم بیمارستان‌های کشور و بسیاری موارد دیگر بود. پخش شدن چنین حرف‌هایی با واکنش شدید نیروهای امنیتی و قضایی در کشور روبه‌رو شد؛ در اردیبهشت ماه، افراد به جرم «انتشار اخبار کذب» درباره کووید-۱۹ در مهاباد، هرمزگان، مازندران، فارس، آذربایجان غربی، کرمان، کهگیلویه و بویراحمد و تهران شناسایی و دستگیر شدند.^{۴۴} مشخص نیست که چه تعداد از این دستگیرشدگان متعاقباً متهم شدند.

طبق اظهارات سرهنگ حشمت سلیمانی رئیس پلیس فتا در استان فارس، حداقل ۲۴ نفر در این استان به دلیل شایعه‌پراکنی درباره کووید-۱۹ دستگیر شدند.^{۴۵} رئیس پلیس فتا همچنین اظهار داشت که ۱۱۸ نفر به دلیل نشر شایعات در فضای مجازی دستگیر شدند.^{۴۶} به گفته سخنگوی ارشد نیروهای مسلح، تا ۱۰

پلیس سایبری ایران (فتا) همچنان نقش اصلی را در جریان شنود و رصد حکومتی فضای مجازی بازی می‌کند. در اواسط سال ۹۷ شاهد بودیم که مقام‌های عالی رتبه در پلیس فتا در مورد «حفظ امنیت جامعه-محور» رجزخوانی می‌کردند، شیوه‌ای که در آن «هر شهروند، یک پلیس است». پلیس فتا با تکیه بر همیاری هزاران داوطلب، توانست گستره رصد فضای آنلاین را افزایش دهد.^{۴۳} از آن زمان، ما در پروژه «FATAwatch» به ثبت صدها دستگیری به اتهامات مختلف پرداخته‌ایم، از کلاهبرداری آنلاین گرفته تا اتهامات مبهمی مانند «شایعه پراکنی»، تا اتهامات اخلاقی که تعریف واضح و مشخصی ندارند.

طی سال ۹۹، روش‌های نظارتی پلیس فتا بر فضای مجازی به شکلی تنگاتنگ با شیوه مقابله ایران با همه‌گیری کووید-۱۹ در ارتباط بود، چرا که فتا مسئولیت اصلی در مقابله با «انتشار اخبار ساختگی» در فضای مجازی را به عهده داشت. اما در عمل، اقدامات فتا، روزنامه‌نگاران و کاربران را هدف سرکوب قرار داد که انتقادات به‌جایی از نحوه برخورد حکومت با همه‌گیری کووید-۱۹ داشتند.

در زمینه‌های دیگر، رصد و اعمال قانون از سوی پلیس فتا تقریباً بدون تغییر باقی ماند و کاربران معمولی شبکه‌های اجتماعی همچنان زیر نظر قرار داشتند تا فعالیت‌های آنلاین آنها در مورد مسائل فرهنگی از خطوط قرمز تعیین شده از سوی حکومت، عبور نکند.

^{۴۳} Kaveh Azarhoosh, 19/01/2019, "Iran's Cyber Police – 'Society-Based Policing' and the Rise of Peer Surveillance", available at: <https://bit.ly/3uZDYkg>

^{۴۴} Cyberpolice.ir, multiple dates, <https://tinyurl.com/yxl29tbx> (Mahabad), <https://tinyurl.com/y933825a> (Hormozgan), <https://tinyurl.com/y625smer> (Mazandaran), <https://tinyurl.com/y4phxp4t> (Fars), <https://tinyurl.com/y3gopquc> (Western Azerbaijan), <https://tinyurl.com/y38we537> (Kerman), <https://tinyurl.com/y4vn8ess> (Kohgiluyeh & Boyer Ahmad). **Note** that as of the time of writing, access to cyberpolice.ir is currently restricted for users located outside of Iran.

^{۴۵} Aftab News, 06/04/2020, "Arrest of 24 people in Fars", available at: <https://bit.ly/3vSTxdt>

^{۴۶} Cyberpolice.ir, date unavailable, "Warning to rumour-mongers in cyberspace", available at: <https://tinyurl.com/y9snvwjq>

وی را به دست گرفته بودند. دمساعد در مصاحبه‌ای با بی‌بی‌سی فارسی اظهار داشت که تا زمان تشکیل دادگاه از انتشار هرگونه محتوای آنلاین منع شده است.^{۵۱}

۳.۲

نقش مستمر پلیس فتا در کنترل فرهنگی

در سال ۹۹، پلیس فتا به کنترل فضاهای آنلاین ادامه داد تا از انطباق این فضاها با تفسیر حکومت از اخلاق و موازین مذهبی اطمینان حاصل شود. به همین منظور، پلیس فتا نظارت گسترده‌ای بر کاربران شبکه‌های اجتماعی اعمال کرده و تعداد قابل‌توجهی از کاربران معمولی و همین‌طور تعدادی از اینفلوئنسرهای معروف را به خاطر نوع پوشش آنها در فضای مجازی مرتبا مورد آزار قرار داد. چنین رفتارهایی به شدت جنسیتی هستند و این زنان هستند که که بیشتر هدف کنترل اخلاقی قرار می‌گیرند.

در ۳۱ اردیبهشت، سرهنگ پاشایی اعلام کرد که بیش از ۳۲۰ نفر در ارتباط با فعالیت‌های مجازی بازداشت شدند. وی تاکید کرد که کشف حجاب در فضای مجازی یک ناهنجاری اجتماعی به شمار می‌رود و تخلف محسوب خواهد شد.^{۵۲}

رئیس پلیس فتا در استان آذربایجان شرقی هم از دستگیری یک نفر که برای جذب و استخدام خانم‌های جوان و مجرد برای مدلینگ به صورت غیرمجاز در

اردیبهشت بیش از ۳۶۰۰ نفر از افرادی که در فضای مجازی شایعه‌پراکنی کرده بودند به وسیله نیروی انتظامی و بسیج دستگیر شدند.^{۴۷}

میزان این دستگیری‌ها نگران‌کننده است، به‌ویژه با در نظر داشتن این واقعیت که هیچگونه شفافیتی در عملکرد پلیس فتا وجود نداشته و این نهاد سابقه سرکوب آزادی بیان در فضای آنلاین را دارد. این خطر جدی وجود دارد که هرگونه اقدام حکومت برای مقابله با «انتشار اخبار ساختگی» در فضای مجازی می‌تواند پوششی برای سرکوب انتقادات به‌جا درباره مدیریت بحران به دست دولت باشد. عکس‌العمل حکومت نسبت به انتقادات روزنامه‌نگاران، موجه بودن این نگرانی را ثابت کرد: در تاریخ ۴ اردیبهشت، مسعود حیدری، مدیر عامل خبرگزاری کار ایران (ایلنا) و حمید حق‌جو، مدیر کانال تلگرامی ایلنا به جرم انتشار کاریکاتوری که برای مدت کوتاهی در کانال تلگرامی این خبرگزاری منتشر شد، دستگیر شدند.^{۴۸} این کاریکاتور که اندکی پس از منتشر شدن حذف گردید، درمان‌های غیرعلمی کووید-۱۹ را که از سوی افراد و شخصیت‌های مذهبی تبلیغ می‌شد، مورد تمسخر قرار می‌داد.^{۴۹}

محمد مساعد، روزنامه‌نگار و خبرنگار اقتصادی، نیز در بهمن ماه از سوی نیروهای امنیتی مورد بازجویی قرار گرفت، چرا که طی یک سلسله توییت، نحوه عملکرد کشور در کنترل بیماری کووید-۱۹ را زیر سوال برده بود.^{۵۰} به نظر می‌رسد که هنگام بازجویی از مساعد، نیروهای امنیتی کنترل حساب‌های کاربری

^{۴۷} Khabar Online, 29/04/2020, "Arrest of 3,600 online rumor spreaders" [Persian], available at: <https://bit.ly/3tzMfd0>

^{۴۸} Committee to Protect Journalists, 27/04/2020, "Iran arrests 2 journalists for allegedly sharing cartoon mocking government's COVID-19 response", available at: <https://cpj.org/2020/04/iran-arrests-2-journalists-for-allegedly-sharing-c.php>

^{۴۹} Iranwire Persian, 23/04/2020, "ILNA News Agency denies the publication of a cartoon on Islamic medicine" [Persian], available at: <https://iranwire.com/fa/jinac/37955>

^{۵۰} Wired, 04/02/2020, "One Free Press Coalition Spotlights Journalists Under Attack", available at: <https://www.wired.com/story/one-free-press-coalition-spotlights-journalists-under-attack-april-2020/>

^{۵۱} @bbcpersian, Twitter, Tweet [Persian], 22/02/2020, 19:47 UTC, available at: <https://twitter.com/bbcpersian/status/1231304603574116353>

^{۵۲} Payam-e Iran, 20/05/2020, "FATA Police Social Deputy: Hijab on Instagram is mandatory for Iranians" [Persian], available at: <https://bit.ly/2Q7vmce>

سایت دیوار آگهی می‌کرد، خبر داد.^{۵۳} در مورد دیگری نیز دادستان شهرستان آمل اعلام کرد خانمی که در فضای مجازی به انتشار فیلم و عکس «غیر اخلاقی» می‌پرداخت، دستگیر شده است.^{۵۴}

همچنین در همان ماه، پلیس فتا در شهرهای ایلام^{۵۵} و تهران^{۵۶} از بازداشت‌های بیشتر در ارتباط با محتوای شبکه‌های اجتماعی خبر داد، از جمله یک دختر نوجوان که از «مهمانی‌های غیرقانونی» عکس و فیلم منتشر کرده بود.

^{۵۳} Cyberpolice.ir, "Young women modelling illegally on the website Divar" [Persian], available at: <https://bit.ly/3hiJydt>

^{۵۴} Borna News, 17/05/2020, "Woman arrested on charges of publishing immoral images" [Persian], available at: <https://bit.ly/2Q96vos>

^{۵۵} Cyberpolice.ir, "Arrest of the leader of an immoral group on Telegram" [Persian], available at: <https://bit.ly/3tzevMU>

^{۵۶} Cyberpolice.ir, "Increasing followers at any price" [Persian], available at: <https://bit.ly/2Q5UzDS>

۴. دربرگیری دیجیتال

خبر داد که این اپلیکیشن از طریق وبسایت آن قابل دانلود است.^{۵۷} به دنبال تاکید دادستانی کل کشور مبنی بر ممنوعیت استفاده از پیام‌رسان‌های خارجی در دستگاه‌های حاکمیتی، موسسات دولتی، مدارس و دانشگاه‌ها در بهمن ماه، از این فرصت برای اعمال و عادی سازی اپلیکیشن‌های مشابه داخلی استفاده شد.^{۵۸}

با این حال، اپلیکیشن شاد تا الان نگرانی‌ها و چالش‌هایی را برای کاربران و فعالان حقوق دیجیتال ایجاد کرده است، به ویژه با توجه به اجرای آن در محیطی مانند ایران که در آن شکاف‌ها و نابرابری‌های دیجیتالی زیادی در بین استان‌ها وجود دارد. در طول سال ۹۹، رسانه‌های ایران از خودکشی‌های تلخ کودکان در مناطق محروم ایران گزارش دادند که به دلیل فشارهای ناشی از نداشتن دسترسی به اینترنت یا وسایل الکترونیکی مورد نیاز برای دسترسی به اپلیکیشن شاد اتفاق افتاده بودند.^{۵۹} این موضوع آنچنان توجه عمومی را به خود جلب کرد که در تاریخ ۱۲ آذر اعلام شد که طرح جدیدی تحت عنوان «رایگان شدن اینترنت برای دانش‌آموزان، معلمان و مدارس» ارائه شده است. این طرح که تنها از یک ماده و یک تبصره تشکیل شده، برای رسیدگی به معضل شکاف دیجیتالی، در مجلس مطرح شد.^{۶۰}

این طرح خواستار ارائه رایگان شبکه آموزش (شاد) برای سال تحصیلی ۱۳۹۹ - ۱۴۰۰ و تعداد یک میلیون دستگاه تبلت برای دانش‌آموزان تا پایان مهرماه سال ۹۹ بود. با این حال جهرمی در شهریور ماه ۹۹ از «ابلاغیه‌ای به اپراتورها» مبنی بر اعمال تعرفه رایگان اینترنت مورد استفاده برای دانش‌آموزان در نرم افزار شبکه شاد، صحبت کرده بود.^{۶۱} وی همچنین در آذر ماه اظهار داشت که اینترنت شبکه شاد رایگان است

در سراسر جهان، همه‌گیری کووید-۱۹ موجب شد مردم برای ادامه کار و تحصیل خود، بیش از پیش به اینترنت وابسته باشند. اما بدون شک همه افراد از سطح دسترسی یکسان به اینترنت برخوردار نیستند و این موضوع پیامدهای بسیار بزرگی، هم برای معیشت مردم و هم برای شیوع بیماری به همراه داشته است.

در ایران، الزام استفاده از نرم‌افزار آموزش از راه دور برای دانش‌آموزان، بسیاری از نابرابری‌های ریشه‌ای و مداوم در دسترسی به اینترنت را برجسته کرد. به طور مشخص، عدم دسترسی به اینترنت در محروم‌ترین استان‌های کشور در زمان همه‌گیری کووید-۱۹ بیشتر آشکار شد. گروه‌هایی که بیشتر به حاشیه رانده شده‌اند، مانند جمعیت بزرگ پناهندگان افغان در ایران نیز از دسترسی به بخش‌های مهمی از زیرساخت‌های دیجیتال بی‌بهره ماندند.

۴.۱

شکاف دیجیتالی و گروه‌های به حاشیه رانده شده

در ۲۱ فروردین، وزارت آموزش و پرورش در پاسخ به نیاز مبرم به زیرساخت‌های آنلاین برای آموزش از راه دور، از راه‌اندازی پلتفرم داخلی جدیدی برای آموزش الکترونیکی به نام شاد (شبکه آموزش دانش‌آموزی)

^{۵۷} Shad Homepage [Persian], available at: shaddl.medu.ir

^{۵۸} Melody Kazemi, *Filterwatch*, 20/03/2020, "Filterwatch Policy Monitor – February 2020", available at: <https://bit.ly/3tXkag6>

^{۵۹} Shahrara News, 12/10/2020, "My son committed suicide because he did not have a mobile phone' - Mother of Bushehri 11-year-old boy explains her child's death" [Persian], available at: <https://bit.ly/3od4pAo>

^{۶۰} Peivast, 02/12/2020, "ICT Ministry must provide free internet for Shad" [Persian], available at: <https://peivast.com/p/90716>

^{۶۱} ISNA, 12/09/2020, "ICT Minister: Use of the Shad app will be free" [Persian], available at: <https://bit.ly/3we8Xcv>

(زیرمجموعه شرکت مخابرات ایران) برای ۶۳۲ روستا از طریق اپراتور همراه اول فراهم گشته است.^{۶۵}

بر اساس همین گزارش، ۸۹ درصد از روستاهای کشور که بالای ۲۰ خانوار جمعیت دارند، به شبکه ملی اطلاعات متصل شده‌اند و تا پایان سال جاری نیز تمام روستاهای بالای ۲۰ خانوار به این شبکه متصل می‌شوند. همچنین ۹۳ درصد از روستاها نیز تاکنون تحت پوشش تلفن همراه قرار گرفته‌اند و «تا پایان سال جاری ۱۰۰ درصد روستاهای بالای ۲۰ خانوار تحت پوشش قرار می‌گیرند».

و هرگونه عدم دسترسی به این شبکه به دلیل «مسائل فنی» بوده است.^{۶۲} روند کند این طرح موجب شد که مواد آن در بازه زمانی ارائه شده تحقق پیدا نکند، همچنین گفته می‌شود که «بعید است این طرح توسط شورای نگهبان تصویب شود» چرا که منابع مالی آن مشخص نشده است. علی‌رغم تردیدهایی که در اوایل سال جاری پس از اعلام بسته‌های اینترنتی رایگان برای دانش‌آموزان و معلمان به منظور استفاده از شبکه شاد از سوی وزارت ارتباطات به وجود آمده بود، برخی اپراتورها نیز اعلام کرده بودند که برای استفاده از این برنامه هزینه‌ای دریافت نمی‌کنند.^{۶۳}

در ابتدا، نگرانی‌های عمده‌ای نیز درباره دسترسی جامعه مهاجران افغان در ایران به این برنامه وجود داشت. در تاریخ ۲۶ فروردین، انجمن حمایت از زنان و کودکان پناهنده (حامی) که یک سازمان مردم‌نهاد ایرانی برای محافظت از پناهندگان است، نگرانی خود را درباره دسترسی کودکان افغان به اپلیکیشن شاد مطرح کرد.^{۶۴} نگرانی این سازمان از این واقعیت ناشی می‌شد که دانش‌آموزان برای دسترسی به این اپلیکیشن به کد ملی خود نیاز دارند، چیزی که کودکان پناهنده اغلب از آن بی‌بهره‌اند. طبق گفته سازمان حامی، وزارت آموزش و پرورش اکنون مشکل ورود دانش‌آموزان اتباع خارجی به شبکه آموزشی دانش آموز «شاد» را رفع کرده است.

وجود این مسائل، فرصت دیگری برای وزارت ارتباطات فراهم آورد تا با سرمایه‌گذاری‌های بیشتر در شبکه ملی اطلاعات، به گسترش پوشش این شبکه بپردازد و نگرانی‌های مربوط به این پروژه و حقوق دیجیتال را به حاشیه براند. بر اساس گزارش مرکز روابط عمومی و اطلاع رسانی وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات در تاریخ ۲۸ اردیبهشت، پوشش شبکه ملی اطلاعات برای ۱۵۷۸ روستای دیگر و اتصال به شبکه تلفن همراه

^{۶۲} IRNA, 08/12/2020, "ICT Minister: The Shad network is free" [Persian], available at: <https://bit.ly/3fojLy8>

^{۶۳} Moshaver Group, "How to activate free Shad access for Irancell, Hamrah-e Aval and RighTel" [Persian], available at: <https://bit.ly/3wco8TC>

^{۶۴} @hamiorg, Twitter, Tweet [Persian], 14/04/2020, 10:28 UTC, available at: <https://twitter.com/hamiorg/status/1249992969530245120>

^{۶۵} Iranian ICT Ministry, 17/05/2020, "Connecting more than 1500 villages to the National Information Network" [Persian], available at: <https://bit.ly/3eWC6Db>

۵. زیرساخت‌ها و کنترل اطلاعات

پرداختند.^{۶۶} این کاربران به طور خاص به ماده ۴ این قرارداد و نقش سوال برانگیز پروژه «ابر ایران» در بومی‌سازی اینترنت اشاره کردند.^{۶۷} ماده ۴ این تفاهم‌نامه خواهان امکان شنود قانونی کلیه تجهیزات و سرویس‌ها و همچنین اجرای هرگونه دستور سازمان فناوری اطلاعات در مورد قطع یا تغییر ارائه خدمات پروژه است.

این بندها تحت عنوان «دفاع ملی و امنیت عمومی» توصیف شده‌اند. با این حال در شرایط ایران که محدودیت‌های قانونی، تعادل قوا و نظام قضایی مستقلی وجود ندارد و در عین حال سابقه نقض آزادی بیان در کشور وجود دارد، مطرح شدن نگرانی‌های مبهمی همچون «امنیت ملی» می‌تواند به قصد نقض حقوق بشر در ایران مورد سوءاستفاده قرار گیرد. بخش خصوصی فناوری در ایران می‌بایست از مشارکت در پروژه‌هایی که به گسترش شبکه ملی اطلاعات کمک می‌کند، خودداری کند تا بدین طریق از حریم خصوصی و امنیت کاربران خود محافظت کرده و تعهدات حقوق بشری خود را نسبت به کاربرانشان به رسمیت بشناسد.

به غیر از پروژه «ابر ایران»، پروژه‌های زیربنایی دیگری نیز در سال ۹۹ برای گسترش ظرفیت‌های میزبانی (Hosting) داخلی کشور طراحی شدند. به گزارش وزارت ارتباطات، بزرگ‌ترین مرکز داده منطقه غرب و شمال غرب کشور در تاریخ ۶ تیرماه در شهر تبریز افتتاح شد.^{۶۸} این مرکز داده را شرکت ارتباطات سیار ایران (همراه اول) تاسیس کرده است. وزارت ارتباطات می‌گوید این مرکز «با ظرفیت ۲۵۰ رک و قابل توسعه تا ۳۵۰ رک و با قابلیت نصب تعداد ۱۵۰۰ سرور فیزیکی و ۱۶۰۰۰ سرور مجازی» شروع به کار کرده است.

گسترش ظرفیت‌های میزبانی داخلی فقط به معنای بهبود عملکرد شبکه‌های داخلی نیست، این امر همچنین زیرساخت‌های لازم برای رشد اپلیکیشن‌ها و خدمات داخلی شبکه ملی اطلاعات، از جمله

دولت ایران، گسترش شبکه ملی اطلاعات را تحت عنوان ایجاد دسترسی گسترده به اینترنت برای بخش‌هایی از جمعیت کشور که تاکنون به اینترنت دسترسی نداشته‌اند، مطرح می‌کند. همان‌طور که در بخش قبل اشاره شد، این ادعا تا حدودی حقیقت دارد و اتصال روستاها به اینترنت در حال افزایش است. اما شبکه ملی اطلاعات به گونه‌ای طراحی شده است که این افزایش دسترسی به اینترنت با پرداخت هزینه‌های گزاف دیگری همراه است، از جمله تضعیف بیشتر حریم خصوصی کاربران و قابلیت بیشتر حکومت در قطع کردن اینترنت جهانی.

حکومت ایران با سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های بومی، مشغول به وجود آوردن سیستم کنترل اطلاعات جدیدی بر پایه سرورهای بومی‌سازی شده است و تولیدکنندگان محتوا و کسب و کارهای داخلی را تشویق می‌کند تا داده‌های خود را روی سرورهای داخلی قرار دهند، جایی که نظارت و مطالبه اطلاعات از آن بسیار آسان‌تر خواهد بود.

۵.۱

شرکت‌های خصوصی و شبکه ملی اطلاعات

در تاریخ ۷ اسفند، کاربران توییت‌ها به بررسی بندهای مشکل‌ساز تفاهم‌نامه مشارکت عمومی-خصوصی میان اپراتور ابری ابرآروان و سازمان فناوری اطلاعات

^{۶۶} Iran FOIA [Persian], available at: <https://iranfoia.ir/web/guest/orgbaseddocs>

^{۶۷} Melody Kazemi, *Filterwatch*, 10/02/2021, "Policy Monitor – January 2021", available at: <https://filterwatch/en/2021/02/10/policy-monitor-january-2021/>

^{۶۸} Iranian ICT Ministry, 26/06/2020, "The largest data center in the west and northwest of the country will be opened" [Persian], <https://bit.ly/2Q5uqVL>

پیام‌رسان‌های داخلی را فراهم می‌کند. در تاریخ ۸ شهریور، سجاد بنایی، نائب رئیس شرکت ارتباطات زیرساخت از افتتاح فاز نخست «مرکز داده مادر شبکه ملی اطلاعات» با ظرفیت ۱۰۰ رک در بومهن، استان تهران خبر داد.^{۶۹} به گفته بنایی دیتاسنتر مادر شبکه ملی اطلاعات در فاز نخست به پیام‌رسان‌ها و در فازهای آینده به خدمات‌دهندگان موتور جستجو و سرویس‌های ابری خدماتی ارائه می‌کند.

شرکت ارائه‌دهنده خدمات ابری «ابرِ دراک» در گزارش سالانه خود از وضعیت اینترنت در ایران در سال ۹۹ نوشت که بر اساس داده‌های کاربران، میزان استفاده از سرویس‌های هاستینگ داخلی نسبت به مدت مشابه در سال ۱۳۹۸ با رشد ۱۰ درصدی روبه‌رو بوده است.^{۷۰} این آمار نشان می‌دهد که گسترش بومی‌سازی اینترنت در ایران با پیشرفت ثابتی همراه بوده است؛ این امر می‌تواند از مشکلات ناشی از تحریم‌ها برای کسب و کارهای ایرانی بکاهد، اما در صورتی که حکومت در آینده تصمیم به قطع اینترنت بگیرد، راه را برای این کار نیز هموار می‌سازد.



^{۶۹} Mehr News, 29/09/2020, "Providing free services to domestic media via the 'Mother Network' of the NIN" [Persian], available at: <https://bit.ly/33wmhwE>

^{۷۰} Derak Cloud, 08/05/2021, "Annual Report on the State of the Internet in Iran - 1399" [Persian], available at: <https://bit.ly/3fs0f3G>

۶. امنیت داده‌ها

نیاز به رمز عبور یا احراز هویت می‌توانست به آن دسترسی داشته باشد. تایید شده است که داده‌ها تا ۶ فروردین یعنی به مدت ۱۱ روز، تا زمانی که از روی الستیک سرچ حذف شود، در معرض دید همگان قرار گرفته بود. اما پیش از حذف شدن، کاربران غیرمجاز به این داده‌ها دسترسی پیدا کرده بودند و یک کاربر آنها را در یک انجمن (Forum) مخصوص فروش اطلاعات هک‌شده منتشر کرده بود.

فیلتر شدن تلگرام باعث شده که بسیاری از کاربران ایرانی به سراغ نسخه‌های انشعابی ناامنی بروند که از تدابیر امنیتی نسخه اصلی برخوردار نیستند، و این امر اطلاعات آنها را در معرض خطر قرار می‌دهد. کسانی که اطلاعات آنها نشت پیدا کرده بود اکنون در معرض فیشینگ و حملات تعویض سیم‌کارت قرار دارند.

در بهمن‌ماه معلوم شد که کل پایگاه داده اپلیکیشن رایچت در معرض نشت آنلاین قرار گرفته است.^{۷۲} به گفته محقق امنیت سایبری، باب دیاچنکو که این نشت اطلاعاتی را کشف کرده بود، این داده‌ها شامل «نام، آدرس ایمیل، رمز عبور، چت‌های رمزگذاری شده و متادیتا» مربوط به بیش از ۲۷۶ میلیون حساب کاربری بود. این تعداد، به دلیل ماهیت خدمات اپلیکیشن رایچت، شامل چندین حسابی کاربری ساخته شده از سوی یک کاربر واحد، و همین‌طور تعداد زیادی حساب ربات نیز بود.^{۷۳} اطلاعات کاربران متعاقباً از طریق حمله‌ی بات به‌طور کل از بین رفت. در تاریخ ۱۳ بهمن، رایچت این مشکل امنیتی را در توئیتر و همین‌طور در بیانیه‌ای در وب‌سایت خود تایید کرد. مدیر عامل رایچت از کاربران بابت نگرانی پیش آمده معذرت خواهی کرد اما وجود شواهدی مبنی بر نشت اطلاعات را انکار نمود.^{۷۴} رایچت علی‌رغم چنین ادعایی، پیش‌تر در تاریخ ۱۲ بهمن از طریق توئیتر از کاربران خود خواسته بود که «اگر ایمیلی از

در طی سال ۹۹، کاربران اینترنت در ایران گرفتار چندین نشت اطلاعاتی و حمله سایبری شدند، که همین امر نیاز فوری به وضع قوانین سخت‌گیرانه برای محافظت از داده و حریم خصوصی را در کشور آشکار می‌سازد. تا زمانی که مسئولان کشور اقدامات حفاظتی مناسبی برای محافظت از داده‌های کاربران ایرانی اعمال نکنند، وقوع چنین نشت‌های اطلاعاتی که مردم را در معرض آسیب‌های شخصی و مالی قرار می‌دهد، اجتناب‌ناپذیر به نظر می‌رسد.

ما در این بخش مروری مختصر بر برخی از این حوادث و پیامدهای آن برای امنیت و ایمنی کاربران اینترنت در ایران ارائه می‌دهیم.

۶.۱

نشت‌های اطلاعاتی

بر اساس گزارشی از Comparitech در تاریخ ۱۱ فروردین، داده‌های ۴۲ میلیون کاربر ایرانی که شامل شناسه کاربری، شماره تلفن، نام کاربری، «هش» و کلید رمز بود، از اپلیکیشن‌های انشعابی تلگرام (نسخه‌های غیررسمی و غیروابسته) در فضای آنلاین نشت پیدا کرد.^{۷۱}

این گزارش اضافه کرد که گروهی معروف به «سامانه شکار» اطلاعات کاربران را بر روی الستیک سرچ (Elasticsearch) قرار داده بودند و هر فردی بدون

^{۷۱} Paul Bischoff, Comparitech, 30/03/2020, "42 million Iranian "Telegram" user IDs and phone numbers leaked online: report", available at: <https://www.comparitech.com/blog/information-security/iranian-telegram-accounts-leaked/>

^{۷۲} Lucas Ropek, Gizmodo, 2/03/2021, "Iranian Chat App Gets Its Data Wiped Out in a Cyberattack", available at: <https://bit.ly/3f2eugw>

^{۷۳} @MayhemDayOne, Twitter, Tweet, 31/01/2021, 16:20 UTC, available at: <https://bit.ly/3vjie2S>

^{۷۴} "Raychat's statement on vulnerability: [we] will be transparent and accountable in responding to users and customers", Raychat, 1/02/2021, available at: <https://bit.ly/34cimVZ>

رایچت دریافت کردید که لینک تعویض پسورد دارد، به هیچ وجه روی آن کلیک نکنید»^{۷۵} که نشان می‌دهد این نگرانی در مورد حملات احتمالی فیشینگ وجود داشته است.

با وجود رونق قابل توجه در استارت‌آپ‌ها و اکوسیستم فناوری ایران در سال‌های اخیر، قصور مداوم در اعمال استانداردها و شیوه‌های امنیتی موثر، موجب شده که پلتفرم‌های داخلی نسبت به برخی از هم‌تایان بین‌المللی خود، کاربران ایرانی را در معرض آسیب‌های بیشتری قرار دهند. شرکت‌ها موظف‌اند که در خدمات دیجیتالی خود، استانداردهای کارآمدی را برای امنیت و حریم خصوصی کاربران خود به کار گیرند، و همچنین اطلاعات شفافی درباره نحوه ذخیره و استفاده از داده‌ها در اختیار کاربران قرار دهند. این امر به‌ویژه با توجه به قصور ایران در ارائه قوانین محافظت از داده‌ی کارآمدی که با استانداردهای بین‌المللی همسو باشد، ضرورت دارد.



جمع بندی

نه تنها برای محدود کردن بیان عقاید سیاسی بلکه به منظور کنترل و اعمال ارزش‌های اخلاقی حکومت در فضاهای آنلاین نیز طراحی شده است.

آزادی‌های اینترنتی در ایران وضعیت نامساعدی دارد، و حتی بدتر شدن این وضعیت نیز بسیار محتمل است. مردم ایران به درستی نگران پیامدهای انتخاب یک نامزد تندرو و یا اصولگرا در انتخابات آینده ریاست جمهوری هستند. این نگرانی‌ها از احتمال قطع شدن‌های بیشتر اینترنت در سراسر کشور گرفته تا تشدید سانسور و نظارت حکومتی در فضای آنلاین و حتی بسته شدن دائمی اینترنت جهانی را شامل می‌شود. زیرساخت‌ها و بسترهای سیاست‌گذاری موجود به هر کسی که در انتخابات بعدی قدرت را به دست بگیرد، واگذار می‌شود تا دسترسی مردم ایران را از اینترنت جهانی کوتاه‌تر کرده و فضای اینترنت ایران را منزوی‌تر سازد. در نهایت، شاید بتوان گفت که طراحی و اجرای شبکه ملی اطلاعات، مهم‌ترین میراث به‌جامانده از دولت روحانی باشد، میراثی که می‌تواند برای سال‌های متمادی، عواقب ناگواری برای حقوق بشر در ایران داشته باشد.

آخرین سال از ریاست جمهوری روحانی، از بسیاری جهات تحت‌الشعاع همه‌گیری کووید-۱۹ قرار داشت. خطر بیماری کووید-۱۹، در کنار بحران اقتصادی، تحریم‌های بین‌المللی و خفقان بیشتر فضای سیاسی و مدنی، سال بسیار چالش‌برانگیزی را برای مردم ایران رقم زد.

در حوزه سیاست‌گذاری اینترنت، سال ۹۹ زمان به آزمایش گذاشتن زیرساخت‌های دیجیتال کشور بود، که به دلیل افزایش نیاز مردم به خدمات آنلاین، با موانع بزرگ جدیدی مواجه شده بود. از بسیاری جهات به نظر می‌رسید که به‌طور کلی زیرساخت‌ها برای مقابله با این چالش‌ها کافی و مناسب بودند. نزدیک به یک دهه سرمایه‌گذاری سنگین در شبکه ملی اطلاعات، امکان افزایش میزان دسترسی به سایت‌ها و خدمات داخلی را فراهم کرده است. هر چند که نگرانی‌های جدی در مورد عدم دسترسی جوامع روستانشین به حاشیه رانده‌شده و گروه‌های کم‌درآمد به اینترنت وجود دارد، اما ثبات نسبی اتصال به اینترنت در بیشتر نقاط ایران در سال گذشته نشان داد که کاربران اینترنت در ایران از برخی مزایای این سرمایه‌گذاری دولت در زیرساخت‌های دیجیتال بهره‌مند هستند.

بدون شک جنبه تاریکی نیز در این میان وجود دارد؛ پیشرفت‌هایی که دولت روحانی در زیرساخت‌های اینترنت به وجود آورد، هدف حکومت را برای رسیدن به یک فضای آنلاین بسیار قابل‌دسترس اما کاملاً کنترل‌شده، دنبال کرد. از بیرون به نظر می‌رسد که اینترنت ایران بیش از هر زمان دیگری در دسترس قرار دارد، اما از درون، این شبکه نسبت به زمانی که تنها به بخش کوچک‌تری از جامعه محدود می‌شد، جداافتاده‌تر و محدودکننده‌تر حس می‌شود. تدوین قانون‌گذاری‌ها و مقررات در چند سال گذشته چه برای مقابله با «اخبار ساختگی»، چه به منظور نظارت بر پیام‌رسان‌ها و چه به قصد ایجاد سازوکارهای فیلترینگ غیرهمسان، موجب خفقان بیشتر در فضای مجازی شده است. تأثیرات بسته شدن بیشتر فضای اینترنت را می‌توان در کنترل افراطی فضای آنلاین، و تعداد سرسام‌آور بازداشت‌های انجام شده از سوی نهادهایی مانند پلیس فتا مشاهده کرد. این سرکوب‌های پیوسته

گزارشی از فیلترینان

پژوهش:

کاوه آذرهوش
ملودی کاظمی
جیمز مارچنت

طراحی:

سورستی پوری

خرداد ۱۴۰۰

